

Додаток
до листа Міністерства
освіти і науки України
від 26.06. 2015 р. № 1/9-305

**Особливості вивчення базових дисциплін
у загальноосвітніх навчальних закладах
у 2015/2016 навчальному році**

Особливості вивчення базових навчальних дисциплін у 2015/2016 навчальному році пов'язані, першою чергою, зі змінами, внесеними до навчальних програм.

На виконання наказів Міністерства освіти і науки України від 05.11.2014 № 1275 «Про проведення експертизи та громадського обговорення типових навчальних планів та навчальних програм для початкової школи» та від 06.02.2015 № 100 «Про розвантаження навчальних програм для учнів 5 – 9 класів загальноосвітніх навчальних закладів» до навчальних програм внесено зміни, спрямовані на їх розвантаження, врахування вікових особливостей розвитку дитини, відповідність сучасному розвитку науки та технологій.

Після громадського обговорення та розгляду Колегією Міністерства зміни до програм були затверджені наказами МОН:

1) № 149 від 22.12.2014 «Про затвердження змін до навчальних програм для 4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» з української мови, літературного читання, математики, природознавства, «Я у світі», інформатики, російської мови для шкіл з російською мовою навчання, української мови для шкіл з навчанням російською мовою;

2) № 584 від 29.05.2015 «Про затвердження змін до навчальних програм для 1-3-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» з української мови, літературного читання, математики, природознавства, «Я у світі», інформатики, російської мови для шкіл з російською мовою навчання, української мови для шкіл з навчанням російською мовою;

3) № 585 від 29.05.2015 «Про затвердження змін до навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня», яким затверджено зміни та надано гриф «Затверджено Міністерством освіти і науки» програмам для 5 – 9 класів з таких навчальних предметів: українська мова, українська література, зарубіжна література, іноземні мови, історія України, всесвітня історія, математика, біологія, фізика, хімія, географія, інформатика, трудове навчання, українська мова для шкіл з навчанням російською мовою, українська мова для шкіл з навчанням молдовською мовою, українська мова для шкіл з навчанням румунською мовою, українська мова для шкіл з навчанням польською мовою, українська мова для шкіл з навчанням угорською мовою, болгарська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою, мова іврит для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою, молдовська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою, польська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою, польська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою, російська мова для шкіл з

навчанням українською мовою (початок навчання з 1-го класу), російська мова для шкіл з навчанням українською мовою (початок навчання з 5-го класу), російська мова для шкіл з навчанням російською мовою, румунська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (початок вивчення з 1 класу), румунська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (початок вивчення з 5 класу), румунська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою, словацька мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою, угорська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою, інтегрований курс «Література» (молдовська та зарубіжна), інтегрований курс «Література» (польська та зарубіжна), інтегрований курс «Література» (російська та зарубіжна) для шкіл з навчанням російською мовою, інтегрований курс «Література» (румунська та зарубіжна), інтегрований курс «Література» (словацька та зарубіжна),

Навчальні програми зі змінами розміщено на сайті (<http://iitzo.gov.ua/serednya-osvita-navchalni-prohramy/>). Програми позбавлені жорсткого поурочного поділу, вчителі можуть обирати послідовність розкриття навчального матеріалу в межах окремої теми, але так, щоб не порушувалась логіка його викладу.

Обласні, районні та міські методичні кабінети (об'єднання) не можуть втручатися в такі питання, оскільки це винятково компетенція вчителя.

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в навчальних закладах, зазначено у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційному веб-сайті Міністерства (www.mon.gov.ua).

Дозволяється використовувати підручники з відповідним грифом Міністерства, що видані в попередні роки, враховуючи при цьому зміни у програмах.

Щодо додаткової навчально-методичної літератури, то вчитель вільний у її виборі й може застосовувати таку, що найкраще реалізовує його методику навчання.

Також залишаються актуальними методичні рекомендації Міністерства щодо організації навчально-виховного процесу і вивчення базових дисциплін попередніх років. Тексти методичних рекомендацій розміщені на сайті МОН (<http://old.mon.gov.ua/ua/often-requested/methodical-recommendations>) та в Інформаційних збірниках Міністерства освіти і науки відповідних років.

Відповідно до наказу МОН України від 08.05.2015 № 518 **змінено назву предмета "Світова література" на "Зарубіжна література"**.

Необхідно також врахувати в роботі листи Міністерства від 3 червня 2014 р. №1/9-282 «Про формування класів з навчанням українською мовою, мовами національних меншин та вивчення цих мов», від 6 червня 2014 р. № 1/9-299 «Про забезпечення права представників кримськотатарського народу на здобуття загальної середньої освіти рідною мовою чи вивчення цієї мови» щодо неприпустимості звуження конституційних прав громадян на здобуття освіти українською мовою, мовами національних меншин чи вивчення цих мов, а також забезпечення освітніх прав представників кримськотатарського народу.

На відміну від підходів до укладання методичних рекомендацій про вивчення предметів, що практикувалися упродовж багатьох років і в яких нерідко з року в рік переповідалися добре відомі вчителям-практикам і методистам загальнодидактичні

концепції та підходи до навчання дітей, у цьогорічних рекомендаціях переважно йдеться про нововведення.

Початкова школа

З метою розвантаження навчальних програм для учнів початкової школи наказами Міністерства освіти і науки України від 22.12.2014 № 1495 «Про затвердження змін до навчальних програм для 4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» та від 29.05.2015 № 584 «Про затвердження змін до навчальних програм для 1-3-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» затверджено зміни до таких програм: «Українська мова», «Літературне читання», «Математика», «Природознавство», «Я у світі», «Інформатика», «Українська мова для шкіл з навчанням російською мовою», «Російська мова для шкіл з російською мовою навчання». Рекомендації щодо використання навчальних програм уміщено в пояснювальних записках до них. Зміни, внесені до програм, оприлюднено на сайті МОН: <http://www.mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>.

У навчальних програмах для 1-4 класів з метою запобігання надмірного контролю уточнено і конкретизовано державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Такі поняття, як «знає», «пояснює», «досліджує» змінено на «має уявлення», «розуміє», «застосовує». На відміну від попередньої редакції програм, у змінених програмах резервні години не передбачено. Завдяки цьому збільшиться кількість годин на вивчення складних тем; вчитель матиме більше можливостей викладати матеріал ритмічно, маючи час на закріплення і повторення учнями засвоєного ними матеріалу.

У 4 класі учні продовжують вивчати природознавство, «Я у світі», інформатику.

У навчальній програмі з **української мови** збільшено тривалість букварного періоду з 76 до 89 годин за рахунок скорочення післябукварного періоду з 29 до 16 годин. Також удосконалено соціокультурну змістову лінію, яка представлена такими розділами: «Сім'я», «Школа», «Громадські місця», «Рідний край», «Батьківщина». Розвантаження змісту навчального матеріалу відбулось за рахунок вилучення таких складних для засвоєння молодшими школярами тем, як «Складне речення», «Відміни іменників», «Дієвідміни дієслів».

У програмі з **української мови для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою** для 4 класу вилучено тему «Складне речення». В оновленій програмі також вилучено вимоги щодо формування умінь відмінювати іменники чи прикметники, визначати відмінок, особу в окремо взятих словах. Натомість сформульовано вимоги щодо вміння правильно вживати закінчення того чи іншого відмінка, особи, під час побудови словосполучень, речень тощо. Отже, вчитися правильно вживати відмінкові форми учні мають на підставі спостережень за відмінностями у закінченнях того чи іншого відмінка під час побудови словосполучень, речень, створення текстів.

Навчальною програмою з **російської мови для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою** у 4 класі передбачає удосконалення навичок діалогічного та монологічного висловлювання.

У програмі з **російської мови для загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання** також змінено соціокультурну змістову лінію.

З метою набуття комунікативного досвіду школярам на матеріалі лінгвістичних понять або життєвих реалій пропонується розв'язання типових для дітей цього віку життєвих мовленнєвих ситуацій на групову та парну взаємодію (дати відповідь на запитання або пропозицію, перепитати й повторно пояснити без роздратування, довести без категоричності, з повагою до іншої позиції, дібрати власні аргументи). Урізноманітнюється й узагальнений зміст діалогів: запитання – уточнювальне запитання – уточнення запитання – відповідь; пропозиція – уточнювальне запитання – відповідь – відмова – аргументація власної позиції – відповідь.

Зміст навчального матеріалу розвантажено за рахунок вилучення окремих тем, що виявились складними для засвоєння молодшими школярами (наприклад, «Складне речення»).

У пояснювальній записці до програми з **літературного читання** уточнено, що перелік творів, визначених змістовою лінією «Коло читання» щодо кожного класу, є рекомендованим.

До програми для 4 класу внесено зміни щодо кількості творів, які учні повинні знати напам'ять: віршів – 8, уривків прозових творів – 2.

У контексті курсу **літературного читання для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин** для 4 класу особлива увага належить звернути на змістову лінію «Формування і розвиток навички читання» щодо змісту та особливостей роботи над формуванням навички читання вголос, яка охоплює техніку (спосіб читання, правильність чіткість, виразність, темп) та смислову сторону – розуміння прочитаного.

Для формування навички читання мовчки та розуміння прочитаного у програмі пропонується виконувати спеціальні завдання.

Програма з **літературного читання для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою** для 4 класу не зазнала змін. Підходи до роботи з учнями та формування компетентностей ті ж самі, що й у попередньому навчальному році.

У програмі з **математики** перерозподілено теми між класами, уніфіковано термінологію, якою мають послуговуватися вчителі задля наближення навчального матеріалу до вікових особливостей молодших школярів (наприклад, поняття «множина» замінено до більш доступне: «група предметів»; «корінь рівняння» – на «розв'язок рівняння»; змінено назви деяких законів дій («розподільний закон» на «множення суми на число»; вилучено поняття «математична модель» і т.і.); узгоджено зміст і назви розділів (наприклад, у розділі «Аналіз і систематизація вивченого» не передбачається вивчення нового матеріалу).

Також частково змінено структуру і зміст навчальної програми з **природознавства** для 1-3 класів. Суттєво змінено і систематизовано програму для 4 класу. Розділи структуровано за принципами концентричності та змістового узагальнення. Змінено окремі форми організації навчально-пізнавальної діяльності школярів (наприклад, дослідницький практикум на навчальний проект; змістове наповнення Темі 5 «Запитання до природи» інтегровано в інші теми).

До програми «**Я у світі**» для 4 класу додано тему «Співробітництво країн у питаннях збереження природи, ведення господарства, культурного обміну». Під час вивчення цієї теми, слід звернути увагу учнів на глобальну екологічну кризу та співробітництво країн у напрямі її подолання, на проблему зменшення природних ресурсів та необхідність заощадливого ставлення до використання їх, зокрема кожним учнем у побуті. Водночас у межах цієї теми учитель зосереджує увагу школярів на важливості толерантного ставлення до людей інших національностей, віросповідання та ін.

При плануванні роботи з **інформатики** у 4 класі вчителю необхідно звернути увагу не тільки на зміст навчального матеріалу, який було розвантажено, а й на державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, які уточнено з метою запобігання надмірного контролю.

Звертаємо увагу на те що, тема «Графічний редактор» є повторенням і закріпленням аналогічної теми, що вивчалася в 2-му класі, тому доцільно вивчати цю тему в 4-му класі на основі іншого графічного редактора.

Під час вивчення теми «Безпека дітей в Інтернеті» необхідно передбачити детальне ознайомлення учнів із правилами безпечної роботи в Інтернеті в процесі пошуку інформації, а також під час різноманітних Інтернет-спілкувань. Під час вивчення цієї теми доцільно проводити обговорення ситуацій, що можуть виникнути під час роботи в Інтернеті, використовувати різноманітні рольові ігри та ін. Водночас у програмі передбачено ознайомлення учнів з Інтернет-ресурсами, які вони можуть використати в своїй навчальній діяльності у процесі вивчення різних предметів, під час проведення міні-досліджень тощо.

Тема «Висловлювання. Алгоритми з розгалуженням і повторенням» продовжує алгоритмічну лінію курсу. У процесі вивчення цієї теми потрібно періодично звертатися до життєвого досвіду учнів, добирати разом з ними і аналізувати алгоритми, які вони використовувалися під час вивчення інших предметів, у їхній повсякденній діяльності, у діяльності їхніх батьків, друзів, знайомих тощо.

До програми з **основ здоров'я** для 4 класу зміни не вносились. Під час вивчення цього предмета особливу увагу рекомендуємо звернути на такі теми, як «Організація самонавчання і взаємонавчання», «Вплив телебачення, комп'ютерів і мобільних пристроїв на здоров'я», «Безпека у громадських місцях», «Вихід із непередбачуваних ситуацій поза межами домівки, школи», «Вибір і досягнення мети», «Заохочення однолітків до здорового способу життя». Актуальними нині є питання попередження тероризму, правила евакуації з громадських приміщень. Тож з урахуванням ситуації у конкретному регіоні програма може бути доповнена такими темами, як «Безпека в зоні воєнного конфлікту», «Евакуація із зони конфлікту» тощо.

До програм з **трудового навчання, музичного мистецтва, образотворчого мистецтва та фізичного виховання** також зміни не вносились.

Для задоволення фізіологічних потреб учнів під час проведення уроків рекомендуємо використовувати на уроках фізкультурні хвилинки, пересаджувати дітей, об'єднуючи їх у групи, пропонувати активні види діяльності тощо.

Українська мова

У 2015-2016 навчальному році вивчення української мови здійснюватиметься за такими програмами:

у **5-7 класах** за навчальною програмою для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів: Українська мова. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. - К.: Видавничий дім «Освіта», 2013 (зі змінами, затвердженими наказом Міністерства від 29.05.2015 № 585).

У **8-9 класах** загальноосвітніх навчальних закладів - за програмою: Українська мова. 5-12 класи. - К.: Ірпінь: Перун, 2005 (зі змінами, затвердженими наказом Міністерства від 29.05.2015 № 585).

Програми розміщені на офіційному сайті МОН: http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/

У **10-11 класах** - за програмами, затвердженими наказом Міністерства від 28.10.2010 № 1021. Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України за таким покликанням: http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869542/.

Звертаємо увагу на зміни, внесені в програму для 5-9 класів.

З огляду на те, що в цій програмі основними є **дві змістові лінії (мовленнєва й мовна)**, що визначають безпосередній предмет навчання та його структуру, супроводжуються державними вимогами до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, а дві інші (**соціокультурна й діяльнісна (стратегічна)**) є **засобом** досягнення основної освітньої мети навчання української мови в основній школі, то розвантаження зазнали саме дві перші змістові лінії.

Зокрема, у **мовленнєвій змістовій лінії** програми спрощено висвітлення мовленнєвознавчих понять відповідно до вікових особливостей учнів; уточнено види творчих робіт щодо поділу їх на усні й письмові форми виконання учнями; спрощено види переказів, творів і зменшено кількість їх із метою розвантаження й вивільнення часу для роботи над удосконаленням власних письмових висловлень; внесено відповідні зміни до державних вимог до рівня мовленнєвої компетентності учнів основної школи.

У **мовній змістовій лінії** спрощено, а також вилучено теми, які, по-перше, не є істотними в забезпеченні належного рівня комунікативної компетентності, по-друге, не мають практичного застосування у власному усному й писемному мовленні школярів. Відповідно узгоджено зміст державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів із розвантаженим змістом навчального матеріалу.

Клас	Спрощено тему	Вилучено тему	Додано тему	Перенесено тему	Змінено формулювання тексту програми
5 клас	У розділі «Відомості про мовлення» узагальнено представлено особливості будови типів мовлення (розповіді, опису предмета і тварини, елементарного роздуму); відомості про стилі мовлення	У розділі «Відомості про мовлення» вилучено: «Спілкування як важливий складник культури людини», «Належність тексту до певного стилю: розмовного, наукового, художнього, публіцистичного, офіційно-ділового» (загальне ознайомлення).	У розділі «Відомості про мовлення» додано оцінку предмета (явища). У розділі «Повторення вивченого в початкових	У розділі «Види робіт» в рубриці «Ділові папери» зазначено тільки «Адресу», «Оформлен	У розділі «Відомості про мовлення» внесено термінологічні правки: різновиди мовленнєвого спілкування: усне й писемне мовлення; висловлення.

	<p>розмовний, науковий, художній, сфери їх використання.</p> <p>У розділі «Види робіт»: спрощено подано особливості аудіювання як виду мовленнєвої діяльності, узагальнено перелік жанрів мовлення для читання мовчки і вголос.</p> <p>У розділі «Повторення вивченого в початкових класах»: У рубриці «Внутрішньопредметні зв'язки»: спрощено пункт «Культура мовлення», а саме: Дотримання лексичних норм літературної мови.</p> <p>У розділах «Відомості з синтаксису й пунктуації», «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія», «Лексикологія» в рубриці «Внутрішньопредметні зв'язки» спрощено зміст пункту «Культура мовлення»</p>	<p>У підрозділі «Діалогічне мовлення» вилучено діалог за поданим початком, малюнком.</p> <p>У розділі «Види робіт», зокрема в підрозділі «Відтворення мовлення»: вилучено докладний переказ художнього тексту з елементами опису тварин (письмово).</p> <p>У підрозділі «Письмо» вилучено: твір-опис окремих предметів, тварин у науковому стилі; замітка в газету інформаційного характеру.</p> <p>У розділі «Відомості з синтаксису й пунктуації»: вилучено: «Словосполучення лексичні й фразеологічні (практично)».</p> <p>У розділах «Відомості з синтаксису й пунктуації», «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія»:</p> <p>у рубриці «Внутрішньопредметні зв'язки» вилучено підпункт «Лексикологія».</p> <p>З розділу «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія» вилучено сполучення ьо, йо.</p> <p>У всіх розділах програми в рубриці «Внутрішньопредметні зв'язки» вилучено підпункт «Текст (риторичний аспект)».</p> <p>З розділу «Лексикологія» вилучено тему «Походження (етимологія) слова. Етимологічний словник української мови».</p>	<p>класах» додано до повторення частин мови частки не, ні; уживання однієї частини мови в значенні іншої.</p> <p>У розділі «Відомості з синтаксису й пунктуації» додано «Непоширені й поширені звертання»; ознайомлення з найбільш уживаними вставними словами й сполученнями слів (практично).</p> <p>У розділі «Лексикологія» додано тему «Пароніми (практично)». Ознайомлення зі словниками антонімів, синонімів, паронімів; словником іншомовних слів.</p> <p>У розділі «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія» до основних випадків чергування у — в, і — й, додано з — із — зі.</p> <p>У розділі «Відомості з синтаксису й пунктуації» додано до переліку видів речень за метою висловлювання: розповідні, питальні, спонукальні; за емоційним забарвленням: окличні та неокличні.</p>	<p>ня конверта».</p> <p>Тему «Лист рідним, друзям» перенесено до виду роботи «Письмо».</p> <p>З розділу «Будова слова. Орфографія» перенесено до «Орфоепії» тему «Вимова префіксів пре-, при-, при-» .</p>	<p>У розділі «Відомості про мовлення» відредаговано основні правила спілкування: «ввічливість, привітність, доброзичливість, уважність до співрозмовника, стриманість, тактовність» (практично).</p> <p>У розділі «Повторення вивченого в початкових класах» у рубриці «Правопис» внесено правки: «Написання іменників із великої літери й у лапках; «Літери, що позначають голосні звуки в закінченнях іменників, прикметників, дієслів».</p>
<p>6 клас</p>	<p>У розділі «Відомості про мовлення» спрощено подано структурні особливості</p>	<p>У розділі «Повторення, узагальнення й поглиблення вивченого» вилучено матеріал про текст.</p>	<p>У розділі «Повторення, узагальнення й поглиблення</p>		<p>У підрозділі «Іменник», у «Внутрішньопредметних зв'язках»</p>

	<p>тексту. У розділі «Види робіт» спрощено особливості аудіювання як виду мовленнєвої діяльності; узагальнено перелік жанрів мовлення для читання мовчки і вголос.</p>	<p>У розділі «Повторення, узагальнення й поглиблення вивченого» у підрозділі «Внутрішньопредметні зв'язки» вилучено підпункти: «Лексикологія». Граматика». «Текст (риторичний аспект)». У розділі «Фразеологія» у рубриці «Внутрішньопредметні зв'язки» вилучено підпункти: «Фонетика. Орфоєпія», «Текст (риторичний аспект)» . У розділі «Словотвір. Орфографія» вилучено матеріал про ознайомлення зі словотвірним словником. У «Внутрішньопредметних зв'язках» вилучено підпункти: «Лексикологія. Фразеологія», «Текст (риторичний аспект)». У розділі «Морфологія. Орфографія» у «Внутрішньопредметних зв'язках» вилучено: Іменник – підпункти «Лексикологія. Фразеологія», «Текст(риторичний аспект)»; Прикметник – підпункт «Текст(риторичний аспект)»; Числівник – підпункт «Текст(риторичний аспект)»; Займенник– підпункти «Лексикологія. Фразеологія», «Текст(риторичний аспект)». У розділі «Займенник» вилучено матеріал про перехід з однієї частини мови в іншу (займенника в іменник і частку, числівника й прикметника в займенник. У розділі «Морфологія. Орфографія» в «Іменнику» вилучено «Особливості творення іменників». У розділі «Морфологія. Орфографія» із теми «Прикметник» вилучено «Зміни приголосних при творенні відносних прикметників за допомогою суфіксів –ськ-, -ств(о), -цьк-, цтв(о), -зьк-, зтв(о)».</p>	<p>вивченого» додано на повторення матеріал про правопис префіксів, суфіксів, голосних в коренях і на межі значущих частин слова та основ. У розділі «Лексикологія» до теми «Активна і пасивна лексика» додано пароніми. У розділі «Повторення, узагальнення й поглиблення вивченого» додано на повторення матеріал про правопис префіксів, суфіксів, голосних в коренях і на межі значущих частин слова та основ.</p>		<p>(«Культура мовлення») поданий матеріал відредаговано, уточнено список іменників із метою запобігання помилкам у визначенні роду. У «Міжпредметних зв'язках» до підрозділу «Числівник» уточнено матеріал щодо правильного використання відмінкових форм числівників.</p>
<p>7 клас</p>	<p>У розділі «Види робіт» у підрозділі «Відтворення готового тексту» спрощено види переказів: стислий замінено на вибірковий переказ тексту наукового стилю (усно);</p>	<p>У розділі «Відомості про мовлення» вилучено ознайомлювальне читання (практично). У розділі «Відомості про мовлення» у підрозділі «Відтворення готового тексту» вилучено</p>	<p>У розділі «Відомості про мовлення», у підрозділі «Відтворення готового тексту» до виду переказу</p>		<p>У розділі «Відомості про мовлення», зокрема «Аудіювання», відкоректовано матеріал у такій редакції:</p>

<p>у підпункті «Письмо» спрощено на такі види переказів: «Докладний переказ тексту-роздуму дискусійного характеру в публіцистичному стилі»; «Стислий переказ розповідного тексту про виконання певних дій в художньому стилі».</p> <p>У розділі «Види робіт», зокрема «Монологічне мовлення» серед творів спрощено «Твір-опис дій на основі власних спостережень у художньому стилі (усно); «Твір-опис дій» спрощено на «Твір розповідного характеру про виконання автором улюбленої справи в художньому стилі (приготування обіду, моделювання, малювання, шиття, вишивання тощо.</p>	<p>«Докладний переказ розповідного тексту з елементами опису зовнішності людини в художньому стилі» (письмово).</p> <p>У розділі «Види робіт», зокрема «Монологічне мовлення», серед творів вилучено «Твір-опис зовнішності людини в художньому стилі(усно)»; «Твір-роздум дискусійного характеру публіцистичного стилю».</p> <p>У вступі знято тему « Мова – скарбниця духовності народу».</p> <p>У розділі «Морфологія. Орфографія» у підрозділах вилучено: «Прийменник» - «Непохідні і похідні прийменники»; «Частка» - «Розряди часток за значенням»; «Вигук» - «Групи вигуків за значенням».</p> <p>У розділі «Морфологія. Орфографія» у «Внутрішньопредметних зв'язках» «Дієслово» – вилучено «Лексикологія. Фразеологія», «Текст(риторичний аспект)»; «Дієприкметник і Дієприслівник» – «Лексикологія», «Синтаксис. Пунктуація», «Текст (риторичний аспект)»; «Прислівник» – «Синтаксис», «Текст (риторичний аспект)»; Прийменник - «Текст (риторичний аспект)»; Сполучник, Частка Вигук – «Синтаксис», «Текст (риторичний аспект)».</p>	<p>«Докладний переказ тексту публіцистичного стилю мовлення (усно)» додано «...з елементами роздуму».</p> <p>У підрозділі «Прийменник» додано «Зв'язок прийменника з непрямыми відмінками іменника».</p> <p>У «Вступі» змінено тему на «Літературна норма української мови.</p>		<p>«Розрізнення на слух відомої й нової інформації, поділ прослуханого тексту на частини, розуміння логічного й емоційно-оцінного компонентів його змісту, сприймання на слух прямо не виражених оцінок та емоцій».</p> <p>У мовній змістовій лінії змінено вступний урок на: «Літературна норма української мови» і відповідно внесено зміни в державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів: «Учень (учениця): усвідомлює поняття літературна мова, літературна норма; розрізняє поняття літературна мова й діалекти».</p>
--	--	--	--	--

Зміст програми з української мови для 5-12 класів, зокрема для 8-9 класів, зазнав розвантаження на основі врахування такого ж підходу, як і до програми для 5-9 класів, а саме: як в мовленнєвій, так і мовній змістових лініях спрощено й вилучено теми, що не є важливими у формуванні в учнів комунікативної компетентності, передбачає готовність учня застосовувати здобуті знання й набуті вміння й навички для розв'язання проблем, що виникають у реальному житті. Тож зазначені зміни для 8-9 класів стосуються обох програм: для 5-9 та 5-12 класів.

Клас	Спрощено тему	Вилучено тему	Додано тему	Перенесено тему	Змінено формулювання тексту програми
8 клас	У мовленнєвій змістовій лінії, підрозділі	У мовленнєвій змістовій лінії, підрозділі	У розділі «Повторення та узагальнення	3 розділу «Синтаксис. Пунктуація»,	Здійснено перерозподіл годин: знято 2

	<p>«Відтворення тексту» спрощено шляхом заміни виду роботи: «Вибірковий переказ розповідного тексту з елементами опису пам'яток історії й культури в науковому стилі»(усно) замінено на «в художньому»; «Вибірковий переказ розповідного тексту з елементами опису пам'яток історії й культури в публіцистичному стилі» (письмово) замінено на «докладний переказ».</p>	<p>«Відтворення тексту» вилучено «Стислий переказ розповідного тексту з елементами опису місцевості в художньому стилі»(усно); «Докладний переказ тексту художнього стилю із творчим завданням» (письмово). У мовленнєвій змістовій лінії, підрозділі «Створення власних висловлень» вилучено «Твір-оповідання на основі почутого (з обрамленням)». У розділі «Повторення та узагальнення вивченого» вилучено матеріал на повторення про словосполучення й речення; члени речення (також однорідні); звертання; вставні слова, просте й складне речення; пряма мова й діалог. З розділу «Синтаксис. Пунктуація», зокрема з підрозділу «Словосполучення. Речення», вилучено «Види речень за метою висловлювання й емоційним забарвленням речення (повторення)», «Речення поширені і непоширені». У всіх розділах програми для 8 класу в рубриці «Внутрішньопредметні зв'язки» вилучено підпункти: «Лексикологія. Фразеологія», «Текст (риторичний аспект)».</p>	<p>вивченого» додано на повторення теми: «Лексикологія. Фразеологія. Морфологія. Основні правила правопису (за вибором учителя; внесено відповідні зміни в державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. У розділі «Складнопідрядне речення» додано тему «Підрядні сполучники й сполучні слова в складнопідрядних реченнях».</p>	<p>зокрема з підрозділу «Словосполучення. Речення» перенесено теми «Порядок слів у реченні. Логічний наголос», «Речення двоскладні й односкладні» до підрозділу «Просте речення».</p>	<p>год. із теми «Речення із звертаннями, вставними словами (словосполучення ми, реченнями)» і додано до теми «Речення з відокремленими членами».</p>
<p>9 клас</p>	<p>У розділі «Повторення вивченого у 8 класі. Просте неускладнене й ускладнене речення» у рубриці «Внутрішньопредметні зв'язки»</p>	<p>У розділі «Відомості про мовлення» вилучено матеріал про текст, основні ознаки його, види міжфразних зв'язків.</p>			<p>Здійснено перерозподіл годин (1 год. знято з підрозділу «Текст як одиниця</p>

	<p>і зв'язки» спрощено представлення пунктів «Лексикологія і фразеологія», «Культура мовлення й стилістика», «Текст (риторичний аспект)». У розділах «Синтаксис. Пунктуація» Пряма й непряма мова (повторення й поглиблення), «Складне речення і його ознаки», «Безсполучникове складне речення», «Складне речення з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку» у рубриці «Внутрішньопредметн і зв'язки» спрощено представлення пунктів «Лексикологія і фразеологія», «Текст (риторичний аспект)».</p>	<p>У підрозділі «Монологічне мовлення: вилучено: «Твір-роздум у публіцистичному стилі мовлення на морально-етичну тему» (усно); «Твір у публіцистичному стилі мовлення на суспільну тему» (письмово).</p>			<p>мовлення й продукт мовленнєвої діяльності»), додано «Повторення й систематизація вивченого» у кінці року. У розділі «Пряма й непряма мова як засоби передачі чужої мови» внесено уточнювальні правки: «Пряма й непряма мова (повторення й поглиблення)». У розділі «Текст як одиниця мовлення й продукт мовленнєвої діяльності» внесено уточнювальні правки: «Будова тексту», «Повторення вивчених розділових знаків у простому й складному реченнях».</p>
--	---	--	--	--	---

З огляду на те, що у формуванні мовленнєвої компетентності семикласників у процесі сприймання усних і письмових текстів чільне місце посідає аудіювання й читання мовчки, то успішне опанування їх передбачає регулярне використання спеціально підготовлених учителем цілеспрямованих завдань із розвитку в учнів умінь слухати-розуміти, читати-розуміти, аналізувати й оцінювати усні й письмові висловлення (розуміти фактичний зміст, особливості будови текстів, визначати тему й основну думку, причинно-наслідкові зв'язки, основну й другорядну інформацію, зображувально-виражальні засоби), висловлювати своє ставлення до прочитаного й прочитаного, критично формулювати власні судження.

З цією метою в програмі для 7 класу на формування й розвиток аудіативних і читацьких умінь (уголос і мовчки) виділяються по 1 год. на рік, не враховуючи проведення тестового контролю за рівнем навчальних досягнень семикласників з аудіювання й читання мовчки, для цієї роботи спеціальних годин не відведено.

У **мовній змістовій лінії** в 7 класі на вивчення розділу «Морфологія» зменшено кількість годин: дієслово (20/17), дієприкметник (12/10), прислівник (14/13), прийменник (4/3), сполучник (4/3), частка (5/4), вигук (2/1) (у чисельнику подано стару кількість годин, а в знаменнику нову).

Кількість фронтальних та індивідуальних видів контрольних робіт з української мови в загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання залишається незмінною.

Фронтально оцінюються аудіювання, читання мовчки, диктант, письмовий переказ і письмовий твір, мовні знання й уміння, запис яких здійснюється на сторінці класного журналу «Зміст уроку».

Індивідуально оцінюються *говоріння* (діалог, усний переказ, усний твір) і *читання вголос*. Для цих видів діяльності не відводять окремого уроку, проте відводять окрему колонку без дати на сторінці класного журналу «Облік навчальних досягнень». У I семестрі проводять оцінювання 2 видів мовленнєвої діяльності (**усний переказ, діалог**), результати оцінювання виставляють у колонку без дати й ураховують у найближчу тематичну. У II семестрі проводять оцінювання таких видів мовленнєвої діяльності, як **усний твір і читання вголос**, яке здійснюється у 5–9 класах. Повторне оцінювання чотирьох видів мовленнєвої діяльності не проводять.

Перевірка мовних знань і вмінь здійснюється за допомогою завдань тестового характеру (на виконання їх відводиться орієнтовно 20 хвилин уроку) залежно від змісту матеріалу, що вивчається. Решта часу контрольного уроку може бути використано на виконання завдань з **аудіювання, читання мовчки**.

Тематичну оцінку виставляють на підставі поточних оцінок з урахуванням контрольних робіт, а за семестр - на основі тематичного оцінювання.

Фронтальні види контрольних робіт

Форми контролю	5		6		7		8		9	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Перевірка мовної теми*	4	4	4	4	3	3	2	2	2	2
Письмо: переказ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
твір	–	1	–	1	–	1	1	1	1	1
Правопис: диктант**	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Аудіювання*	–	1	–	1	–	1	–	1	–	1
Читання мовчки*	1	–	1	–	1	–	1	–	1	–

Фронтальні види контрольних робіт (10–11 класи) (рівень стандарту, академічний рівень)

Форми контролю	10		11	
	I	II	I	II
	Перевірка мовної теми*	2	2	2
Письмо: переказ	1	1	1	1

твір	1	-	1	-
Правопис: диктант**	1	1	1	1
Аудіювання*	-	1	-	1
Читання мовчки*	1	-	1	-

**Фронтальні види контрольних робіт 10–11 класи
(філологічний напрям: профіль – українська філологія)**

Форми контролю	10		11	
	I	II	I	II
	Перевірка мовної теми*	3	3	3
Письмо: переказ	1	1	1	1
твір	1	1	1	1
Правопис: диктант**	1	1	1	1
Аудіювання*	1	1	1	1
Читання мовчки*	1	-	1	-

* Основною формою перевірки мовної теми, аудіювання і читання мовчки є тестові завдання.

** Основною формою перевірки орфографічної й пунктуаційної грамотності є контрольний текстовий диктант.

У таблицях зазначено мінімальну кількість фронтальних видів контрольних робіт, учитель на власний розсуд має право збільшувати цю кількість, залежно від рівня підготовленості класу, здібностей конкретних учнів, умов роботи тощо.

Оцінка за контрольний твір з української мови та переказ є середнім арифметичним за зміст і грамотність, яку виставляють в колонці з датою написання роботи (надпис у колонці «Твір», «Переказ» не робиться).

Кількість робочих зошитів з української мови визначається за класами:

5–9 класи – по два зошити;

10–11 класи – по одному зошиту.

Для контрольних робіт з української мови в усіх класах використовують по одному зошиту.

Ведення зошитів оцінюється від 1 до 12 балів щомісяця протягом семестру і вважається поточною оцінкою. Під час перевірки зошитів ураховується наявність різних видів робіт, грамотність, охайність, уміння правильно оформити роботи.

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання: журнали «Дивослово», «Українська мова і література в школі», «Українська мова і література в школах України», газету «Українська мова та література».

Українська література

У 2015-2016 навчальному році **вивчення української літератури в 5-7 класах** здійснюватиметься за навчальною програмою (зі змінами, затвердженими наказами Міністерства від 04.08.2014 № 895, від 29.05.2015 № 585): Українська література. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Освіта, 2013.

У **8-9 класах** – за програмою: Українська література. 5-12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів К.: Ірпінь: Перун, 2005(зі змінами, затвердженими наказом Міністерства від 29.05.2015 № 585).

Програми розміщені на офіційному сайті МОН: http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/.

Вивчення української літератури в **10-11 класах** загальноосвітніх навчальних закладів – за програмами, затвердженими наказом Міністерства від 28.10.2010 № 1021. Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України за таким покликанням:

http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869542/.

З метою розвантаження навчальної програми, підвищення якості шкільної літературної освіти **внесено зміни до навчальної програми з української літератури (5-9 класи)**, а саме:

5 клас

Вилучено з програми народні перекази «Білгородський кисіль», «Ой Морозе-Морозенку»; поезію М. Рильського «Люби природу не як символ...»; поезії М. Вінграновського «Перша колискова», «Бабунин дощ», «Сама собою річка ця тече...».

6 клас

Вилучено з програми: пісню Д. Луценка «Як тебе не любити, Києве мій»; вступ до поеми Т. Шевченка «Іван Підкова»; поезію Лесі Українки «Співець»; поезію І. Калинця «Писанки», співомовки С. Руданського «Гуменний», «Свиня свинею».

7 клас

Вилучено з програми поезію А. Малишка «Так живуть на цій землі поети...».

8 клас

Вилучено з програми поезію Лесі Українки «Ви щасливі, пречистії зорі», твори В. Самійленка, Остапа Вишні, повість О.Бердника «Хто зважиться - вогнем наречеться».

Включено в програму твір Володимира Дрозда «Білий кінь Шептало», повість Юрія Винничука «Місце для дракона».

9 клас

Вилучено з програми твори: Притчу про сіяча; поезію Г. Сковорода «Пісня 28» (із «Саду Божественних пісень»); поему-містерію Т. Шевченка «Великий льох»; поезії І. Франка «Каменярі», «Ой ти, дівчино, з горіха зерня», поему «Мойсей».

Вилучено літературознавчі поняття: «пригодницька повість» (5 клас); «пафос твору», «романтичний пейзаж», «прийоми контрасту», «засоби гумористичного зображення» (поглиблено), «диптих», «повість-казка» (7 клас); «силабо-тонічне віршування», «трискладові віршові розміри», «асоціативні образи», «літературний характер», «психологізм» (8 клас); «повість-хроніка» (9 клас).

Уведено поняття: «тема», «прозова мова» (5 клас), «повість» (6 клас).

Звертаємо вашу увагу на зміни, що відбулися в програмі Українська література. 5-12 класи **для 8-9 класів.**

8 клас

Вилучено з програми твори: поезії Б.Олійника «Вибір», «Ринг», повість Осипа Назарука «Роксоляна», повість В.Дрозд «Ірій».

Додано поезію В.Самійленка « На печі».

9 клас

Вилучено з програми твори: баладу «Бондарівна», Притчу про сіяча, трактат Г.Сковороди «Вступні двері до християнської добронравності», повість Г.Квітки-Основ'яненка «Конотопська відьма», поезію М.Костомарова «Соловейко», поему Т.Шевченка «Великий льох», поетичні твори П.Куліша: «До рідного народу», «Трое схотінок», «Заворожена криниця» .

Додано вірш Т.Шевченка «Заповіт».

Оповідання Марка Вовчка «Максим Гримач» замінено на повість «Інститутка».

Вилучено літературознавчі поняття: «силабо-тонічне віршування» (8 клас); «силабо-тонічне віршування», «літературний напрям», «течія», «психологізм у літературі», «роман-хроніка» (9 клас).

Звертаємо увагу, що запропонована у програмі кількість часу на вивчення кожного розділу, теми є орієнтовною, учитель може її змінювати (у межах 70 годин). Резервний час може використовуватися для уроків розвитку мовлення, контрольного оцінювання, різних видів творчих та інших робіт (екскурсій, диспутів, семінарів).

В основній школі біографія письменників загалом не вивчається, вона згадується лише вибірково, диференційовано. З 9-го класу зміст навчального матеріалу доповнюється розглядом біографій письменників, хоча й у доступних межах.

Курс української літератури **в 7 класі** структуровано за такими взаємопов'язаними тематично-проблемними блоками: « Із пісенних скарбів», «Про далекі минулі часи», « Ти знаєш, що ти – людина...», «Ми – українці».

До кожного з них відповідно до вікових особливостей учнів підібрані тексти, які за своїм змістом дають можливість максимально репрезентувати ту чи іншу тему.

При вивченні української літератури в 7 класі робиться акцент на пізнанні художнього твору як цілості (у жанровому розмаїтті) та його інтерпретації; осмисленні учнем власних переживань, оцінок, ціннісних суджень. Методи, прийоми, види робіт такі: виразне читання, художня розповідь, проектна діяльність (пригодницькі, дослідницькі, творчі та інші проекти); лист до літературного героя, заочна подорож, Інтернет-пошук, робота з підлітковою періодикою, підготовка електронних листів герою, автору, читачеві; підготовка повідомлення-презентації тощо.

З метою рівномірного розподілу навантаження учнів протягом навчального року подаємо **рекомендовану кількість видів контролю з української літератури (за класами)**. Поданий у таблиці розподіл годин є **мінімальним і обов'язковим** для проведення в кожному семестрі. Учитель-словесник на власний розсуд може збільшити кількість видів контролю відповідно до рівня підготовки учнів, особливостей класу тощо.

Обов'язкова кількість видів контролю

5–9 класи

<i>Класи</i>	5		6		7		8		9	
<i>Семестри</i>	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
<u>Контрольні роботи у формі: контрольного класного твору;</u>	2	3	3	3	3	3	3	3	4	4
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	–	1	1	1	1	1	1	1	2	2
Уроки розвитку мовлення*	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)
Уроки позакласного читання	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5

У 8-9 класах з поглибленим вивченням української літератури пропорційно збільшується кількість контрольних робіт та уроків розвитку мовлення (на розсуд учителя-словесника визначається кількість і види контрольних робіт).

10-11 класи

<i>Класи</i>	10		11		10		11	
<i>Семестри</i>	I	II	I	II	I	II	I	II
	Рівень стандарту, академічний				Профільний рівень			
Контрольні роботи у формі: контрольного класного твору; виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	3	3	3	3	4	4	4	4
	1	1	1	1	1	1	1	1
	2	2	2	2	3	3	3	3
Уроки розвитку мовлення*	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)
Уроки	1	1	1	1	2	2	2	2

позакласного читання									
Перевірка зошитів	4	5	4	5		4	5	4	5

У кожному семестрі обов'язковим є проведення двох уроків розвитку мовлення: одного уроку усного розвитку мовлення, а другого – письмового. Умвне позначення у таблиці – (у + п).

Оцінку за ведення зошита з української літератури виставляють у кожному класі окремою колонкою в журналі раз на місяць і враховують як поточну до найближчої тематичної. Під час оцінювання зошита з літератури слід враховувати наявність різних видів робіт; грамотність (якість виконання робіт); охайність; уміння правильно оформлювати роботи (дотримання вимог орфографічного режиму).

Оцінка за контрольний твір з української літератури є середнім арифметичним за зміст і грамотність, яку виставляють в колонці з датою написання роботи, надпис у журнальній колонці «Твір» не робиться.

Оцінку за читання напам'ять поетичних або прозових творів з української літератури виставляють у колонку без дати з надписом «Напам'ять».

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання: журнали «Дивослово», «Українська мова і література в школі», «Українська мова і література в школах України», «Українська література в загальноосвітній школі», газету «Українська мова та література».

Українська мова в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин

Вивчення української мови в 5-7 класах здійснюватиметься за розвантаженими навчальними програмами для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин, розміщено на офіційному веб-сайті МОН України: http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/1349869153//

Українська мова. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням **російською** мовою (укладачі: Н. Бондаренко, С. Караман, А. Ярмолук, В. Кононенко, О. Савченко).

Українська мова. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням **румунською** мовою (укладачі: Н. Бабич, Л. Гальчук, О. Змошу, Є. Квітень, А. Морараш, Т. Фонарюк).

Українська мова. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням **угорською** мовою (укладачі: Т. Гнаткович, Є. Борисова, А. Галас, К. Лавер, А. Лукач).

Українська мова. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням **молдовською** мовою (укладачі: С. Свінтковська, О. Бойко, С. Дмитрієв, Г. Могильницька, О. Пасат).

Українська мова. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням **польською** мовою (укладачі: М. Пилип, О. Бойцун, Н. Дуткевич, О. Мартиняк, О. Приставська, Н. Тушніцка).

Вилучення, спрощення, зміни й уточнення, внесені до зазначених програм в 2015 році, спрямовані на розвантаження курсу від уже відомого учням, складного або другорядного, комунікативно незначущого матеріалу. Тому звертаємо увагу вчителів на основні зміни, наведені нижче.

З метою уникнення дублювання уроків української мови й образотворчого мистецтва у загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням **російською** мовою і з огляду на профілізацію старшої школи вилучено «Твір-опис зовнішності людини, процесу праці за картиною», а також у зв'язку зі складністю цього виду роботи. Окрім того, в аспекті реалізації внутрішньопредметних зв'язків вилучено тему «Способи творення прислівників».

У загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням **угорською** мовою рекомендуємо акцентувати увагу щодо вивчення розділу «Дієслово», а саме на формативних можливостях дієслова: безособові дієслова вивчати саме у складовій форм цієї частини мови, правопис дієприкметників, дієприслівників доцільно розглядати як окремі теми (у процесі навчання правопису голосних і приголосних у суфіксах) і викладати у формі логічно завершеного циклу. Вивчаючи тему «Сполучник», не розглядати питання сполучних слів, тому що вони є іншими частинами мови (займенниками та прислівниками). Зосереджуємо увагу на тому, що додано до вивчення явище омонімії серед службових частин мови.

У зв'язку зі складністю вивчення учнями державної мови у загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням **румунською** мовою вилучено наступні теми: «Синоніміка складних речень і простих з дієприкметниковими зворотами», «Складні випадки вживання дієприслівників доконаного та недоконаного виду», «Правопис голосних і приголосних у суфіксах дієприкметників (дублюється в попередньому матеріалі про суфікси активних і пасивних). Звертаємо увагу вчителів на вивчення нової теми «Написання *ne* з дієприкметниками».

З метою логічної спрямованості курсу опанування української мови в загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням **молдовською** мовою вилучено тему «Безособові форми на -но, -то». Додано тему «Синонімія складних речень і речень з дієприслівниковими зворотами», оскільки комунікативне спрямування вивчення мови вимагає умінь урізноманітнення форм висловлювання. З метою забезпечення грамотного письма розширено теми «Дефіс у прислівниках», «Написання прислівників разом і окремо».

Посилено практичне засвоєння навчального матеріалу учнями загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням **польською** мовою: додано теми: «Розряди числівників», «Н і nn у прислівниках».

Подібний матеріал в українській і румунській, молдовській, угорській мовах доцільно структурувати великими, логічно завершеними частинами. Факти і явища, які є специфічними для української мови, винятки з правил рекомендуємо опрацьовувати на окремо відведеному уроці. Частково подібний матеріал, засвоєння якого пов'язане з певними труднощами, потрібно вивчати порівняно невеликим обсягом, по одному-два параграфи за урок. Окремого підходу вимагають протилежні явища - їх треба вивчати спеціально, у зіставленні з рідною мовою навчання.

Надаючи належного значення опрацюванню мовно-теоретичних відомостей, учитель водночас має акцентувати увагу учнів на пріоритетності практичних умінь і навичок, здатності застосовувати теоретичні знання у типових життєвих ситуаціях. Пропонуємо на кожному уроці проводити словникові диктанти, повторюючи вивчені орфограми та узагальнюючи набуті знання.

Обов'язковим компонентом мовленнєвої лінії є культура мовлення, яка передбачає точне слововживання, чітку побудову речень, логічний зв'язок між ними у тексті, правильну вимову й грамотне написання висловлюваного. Окрім того, рекомендуємо учителю проводити роботу над розвитком мовлення учнів не тільки на спеціально відведених для цього уроках, а й на інших, ретельно добираючи відповідно до вимог програми дидактичний матеріал. Необхідно запобігати типовим для учнів помилкам: jrфоєпічні, неправильні відмінкові, родові форми іменних частин мови, особливо займенників, помилки в дієслівному керуванні, координації форм присудка і підмета, у доборі сполучних засобів у складнопідрядних реченнях тощо.

Прослуховування коротких текстів, висловлювань, відповідей на запитання, міні-переказів, творчих завдань мають стати невід'ємною частиною кожного уроку з української мови.

Навчання української мови в 8 - 9, 10- 11 класах буде продовжено за навчальними програмами для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською та польською мовами:

«Українська мова» для 5-9 класів (10-11 кл. - рівень стандарту) загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (Н.Бондаренко, О.Біляєв, Л. Паламар, В.Кононенко. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2005);

академічний рівень – «Українська мова» для 10-11 класів ЗНЗ з навчанням російською мовою (Н.Бондаренко, Л.Паламар, В.Кононенко, С.Кос'янчук. - Київ: видавництво «Грамота», 2010);

з навчанням угорською мовою:

«Українська мова» для 5-9 класів (10-11 кл. - рівень стандарту) загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою (за ред. Ю.Герцога. - Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2005).;

академічний рівень – «Українська мова» для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою (Є.Борисова, К.Лавер, К. Рінгер. – Львів: видавництво "Світ", 2010);

з навчанням румунською та молдовською мовами:

«Українська мова» для 5-9 класів (10-11 кл. - рівень стандарту) (за ред. Н. Бабич. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2005).;

академічний рівень – «Українська мова» для 10-11 класів (Н. Бабич, С. Тодорюк, К. Джука. – Львів: видавництво "Світ", 2010).

Зарубіжна література

У 2015-2016 навчальному році вивчення зарубіжної літератури в 5-7 класах здійснюватиметься за програмою: Світова література. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. - К.: Видавничий дім «Освіта», 2013.

У 8-9 класах - за програмою: Зарубіжна література. 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – К. : Ірпінь: Перун, 2005.

Програми розміщені на офіційному сайті МОН: http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/.

У 10-11 класах - за програмами, затвердженими наказом Міністерства від 28.10.2010 №1021 (офіційний сайт МОН - http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869542/).

Програми курсів за вибором і факультативів, рекомендованих Міністерством, вміщено у збірниках:

Збірник програм курсів за вибором і факультативів зі світової літератури. 8–11 класи. Книга 1. Тернопіль: Мандрівець, 2011;

Збірник програм курсів за вибором і факультативів із зарубіжної літератури. 5 - 7 класи: Біла Церква: ТОВ «ОФСЕТ»;

Збірник програм курсів за вибором і факультативів із зарубіжної літератури. 8 - 11 класи: Біла Церква: ТОВ «ОФСЕТ» (лист МОН України від 29.05.2015 № 14.1/12-Г- 333).

У навчальну програму із зарубіжної літератури для 5 – 9 класів внесено зміни, затверджені наказом МОН від 29.05.2015 № 585.

5 клас

Збільшено кількість годин (на 2) на вивчення теми «Казки народів світу» за рахунок теми «Природа і людина».

6 клас

Збільшено кількість годин (відповідно по 1) на вивчення тем «Вступ» і «Міфи народів світу» за рахунок тем «Пригоди і фантастика», «Людські стосунки».

Твори «Пісня про Гайавату» (1 розділ за вибором учителя) і «Листівки з видами міст» винесено на альтернативне вивчення (1 твір за вибором учителя).

Повість-казку «Маленький принц» А. де Сент-Екзюпері перенесено до 8 класу (у розділ «Література ХХ-ХХІ ст.» на обов'язкове вивчення).

Повість «Брати Лев'яче серце» А. Ліндгрена перенесено до списку додаткового читання.

7 клас

Балади про Робіна Гуда винесено на альтернативне вивчення.

Баладу «Садко» перенесено до списку додаткового читання.

Вірш «Круки» І. Вайсгласа перенесено до списку додаткового читання.

Вірш «Зінка» Ю. Друніної перенесено до списку додаткового читання.

Вірш «Нас не треба жаліти...» С. Гудзенка замінено на вірш «До побачення, хлопчики...» Б. Ш. Окуджави.

Твори «Золотий жук» Е. По і оповідання «Пістрява стрічка», «Спілка рудих» А. Конана Дойла винесено на альтернативне вивчення (1-2 твори згаданих письменників за вибором учителя та учнів).

Твори «Пісня над піснями» Шолом-Алейхема і «Пурпурові вітрила» О. Гріна винесено на альтернативне вивчення (1 твір за вибором учителя та учнів).

8 клас

Збільшено кількість годин (на 1) на вивчення теми «Античність» за рахунок теми «Священні книги людства».

Розділи «Веди», «Коран» спрощено у змісті навчального матеріалу.

Теми «Бароко» і «Класицизм» об'єднано в одну тему «Бароко і класицизм», відповідно тему спрощено у змісті навчального матеріалу.

Здійснено заміну двох віршів Дж. Донна на сонет «Щоб мучить мене...». Вірші «Галерник» Л. де Гонгори і «Щоб мучить мене...» Дж. Донна винесено на альтернативне вивчення (1 за вибором учителя).

Тему «Просвітництво» перенесено до 9 класу.

Тему «Сучасна література» замінено на тему «Література ХХ-ХХІ ст.», до якої з 6 класу перенесено повість-казку «Маленький принц» А. де Сент-Екзюпері.

9 клас

Додано тему «Просвітництво» (перенесено з 8 класу).

Вірш «Івікові журавлі» Ф. Шиллера перенесено до списку додаткового читання.

Розділ «Ф. Достоєвський», тему «Перехід до модернізму» (розділи «Шарль Бодлер», «Поль Верлен», «Артур Рембо») перенесено до старших класів.

Вилучено тему «Перехід до модернізму», натомість розширено вивчення романтизму і творчості Дж. Байрона (поему «Мазепа» і «Паломництво Чайльд Гарольда» запропоновано на альтернативне вивчення), а також реалізму та творчості М. Гоголя (із додаткового читання до основної програми перенесено комедію «Ревізор»).

Тему «Сучасна література» замінено на тему «Література ХХ-ХХІ ст.».

Повість «Собаче серце» М. Булгакова перенесено на альтернативне вивчення в розділ «Література ХХ-ХХІ ст.» серед інших творів.

У програмі із зарубіжної літератури для 5-9 класів збережено *європейський та український вектори*. Вона має виразний українознавчий характер. Це чітко прослідковується в її культурологічній, компаративній ліній.

У 10-11 класах уявлення учнів про літературний процес будуть поглиблені у процесі текстуального вивчення шедеврів світової літератури («Божественна комедія» Данте, «Фауст» Й.В. Гете, «Гамлет» В. Шекспіра, соціально-психологічних і філософських романів та п'єс ХІХ-ХХ ст., творів модернізму і постмодернізму).

Викладання зарубіжної літератури в загальноосвітніх навчальних закладах передбачає врахування *міжпредметних зв'язків* (особливо із українською літературою, історією України тощо), формування цілісної системи знань і уявлень про літературу як вид мистецтва і скарбницю гуманістичних цінностей, розвиток особистості учня як суб'єкта активної читацької діяльності, а також формування духовного світу громадянина України.

Вивчення зарубіжної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах сприяє не тільки прилученню учнів до читання художньої літератури, а й формуванню *комунікативної компетентності*. Викладання зарубіжної літератури в загальноосвітніх навчальних закладах України здійснюється *українською мовою*. Твори зарубіжних письменників в курсі зарубіжної літератури вивчаються в *українських перекладах*. Для зіставлення можливе залучення перекладів, переспівів іншими мовами, якими володіють учні (англійською, німецькою, французькою, польською тощо). За наявності необхідних умов бажаним є розгляд художніх текстів (у фрагментах або цілісно) мовами оригіналів. У такому разі предмет «Зарубіжна

література» виконує додаткову функцію *вдосконалення володіння учнями іноземними та іншими мовами.*

Особливої уваги потребує викладання зарубіжної літератури **в 7 класі**, яке у 2015-2016 навчальному році уперше здійснюватиметься за новою програмою (2012 року зі змінами 2015 року).

7 клас завершує перший етап літературної освіти – прилучення до читання і формування стійкої мотивації до читання художньої літератури. Домінантою у викладанні зарубіжної літератури в 7 класі має стати *національно-патріотичне і моральне виховання учнів* на яскравих зразках світового письменства. Твори, у яких утверджується героїзм народних заступників, боротьба за свободу, лицарська тематика (билина «Ілля Муромець і Соловей Розбійник», балади про Робіна Гуда, «Рукавичка» Ф. Шиллера, «Світязь» А. Міцкевича, «Балада про вересовий трунок» Р.Л. Стівенсона, «Айвенго» В. Скотта та ін.), сприяють формуванню громадянських якостей підлітків, їх відданості ідеалам справедливості та волі. Твори про Другу світову війну («Альпійська балада» В. Бикова, вірші К. Галчинського, А. Маргула-Шпербера, Б. Окуджави та ін.) допоможуть осмислити питання історичної пам'яті, героїзму пращурів і необхідності захищати незалежність України. Тему дружби, шляхетності й піднесеності першого кохання, відданості моральному вибору семикласникам розкриють твори «Пісня над піснями» Шолом-Алейхема і «Пурпурові вітрила» О. Гріна, а також вірші Р. Бернса, Г. Гейне, К. Симонова та ін. Новела «Павутинка» Р. Акутагави сприятиме вихованню відповідальності за свої вчинки, а також формуванню толерантного ставлення до людей інших релігій (зокрема буддизму). Інтелектуальні якості семикласників, здатність до самостійного, креативного, вільного мислення формують твори «Золотий жук» Е. По, оповідання А. Конана Дойла, «Чарівна крамниця» Г. Веллса.

Сучасна література, винесена на альтернативне вивчення (1-2 твори за вибором учителя та учнів), співголосна активним пошукам підлітків власного «я» та осмислення свого місця у світі, а також із їхнім інтересом до фантастичної та пригодницької літератури. «Мандрівний Замок Хаула» Д. В. Джонс у казковій формі розповідає про одвічну боротьбу добра і зла в сучасному світі, де людина має зберігати моральні якості. У повісті «Фах» А. Азімова йдеться про роль освіти у формуванні людини, про необхідність самостійно здобувати знання, про залежність майбутнього людства від стану освіченості кожного. А в повісті «Чорнильне серце» К. Функе утверджується значення культури, книжки, без яких неможливий розвиток особистості та світу загалом.

Учитель має спрямувати учнів на пошук потрібної книжки (в бібліотеці, в Інтернет-мережі тощо), на самостійне читання творів і в колі друзів, батьків (сімейне читання), на формування власної думки та творчий діалог щодо цікавої книжки.

З метою систематизації та упорядкування навантаження учнів протягом навчального року подаємо рекомендовану кількість видів контролю у процесі вивчення світової літератури у кожному класі. Поданий у таблиці розподіл годин є **мінімальним і обов'язковим** для проведення в кожному семестрі. Вчитель на власний розсуд може збільшити кількість видів контролю відповідно до рівня підготовки учнів, особливостей класу тощо.

**Обов'язкова кількість видів контролю
5–9 класи**

Класи	5		6		7		8		9	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Семестри										
Контрольні роботи у формі: контрольного класного твору; виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3
	–	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Уроки розвитку мовлення*	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)
Уроки позакласного читання	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5

У 8–9 класах з поглибленим вивченням світової літератури пропорційно збільшується кількість контрольних робіт та уроків розвитку мовлення (на розсуд вчителя визначається кількість і види контрольних робіт).

10–11 класи

Класи	10		11		10		11		10		11	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Семестри												
Рівні	Рівень стандарту				Академічний рівень				Профільний рівень			
Контрольні роботи у формі: контрольного класного твору; виконання інших завдань (тестів,	2	2	2	2	3	3	3	3	4	4	4	4
	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	1	1	1	1	2	2	2	2	3	3	3	3

Відповідей на запитання тощо)													
Уроки розвитку мовлення*	2 у+п	2 у+п	2 у+п	2 у+п	2 у+п	2 у+п	2 у+п	2 у+п	2 у+п	3 1у+2п	3 2у+1п	3 1у+2п	3 2у+1п
Уроки позакласного читання	1	1	1	1	2	2	1	1	2	2	2	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5	5

У кожному семестрі обов'язковим є проведення двох уроків розвитку мовлення: одного уроку усного розвитку мовлення, а другого – писемного. Умовне позначення у таблиці – (у + п).

Під час оцінювання зошита із зарубіжної літератури слід урахувати наявність різних видів робіт; грамотність (якість виконання робіт); охайність; уміння правильно оформлювати роботи (дотримання вимог до оформлення орфографічного режиму).

Оцінку за ведення зошита із зарубіжної літератури виставляють у кожному класі окремою колонкою в журналі раз на місяць і враховують як поточну до найближчої тематичної.

Оцінка за контрольний твір із зарубіжної літератури є середнім арифметичним за зміст і грамотність, яку виставляють в колонці з датою написання роботи, надпис у журнальній колонці «Твір» не робиться.

Оцінку за читання напам'ять поетичних або прозових творів із зарубіжної літератури виставляють у колонку без дати з надписом «Напам'ять».

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання: журнали «Всесвітня література в школах України», «Зарубіжна література в школах України», газету «Світова література».

Мови національних меншин, інтегрований курс «Література»

Мови національних меншин

З метою розвантаження навчальних програм для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, які вступили в дію з 2013-2014 навчального року, Міністерством освіти і науки України внесено корективи та затверджено зміни в окремих навчальних програмах з мов національних меншин, що затверджені наказом МОН України від 29.05.2015 № 585.

У змінених програмах уточнено і деталізовано кількість навчальних годин відповідно до Типового навчального плану загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин (додаток 2 до наказу від 03.04.2012 № 409 в редакції наказу від 29.05.2014 № 664); спрощено окремі теми, що дублюють зміст освіти в мовленнєвій і мовній лініях; вилучено матеріал, який певним чином

дублюються в попередніх чи наступних класах; з метою систематизації в межах одного і того ж класу теми змінено місцями. Деталізована інформація щодо змін у змісті кожної окремої навчальної програми надана в пояснювальних записках до них.

Навчальні програми з мов національних меншин зі змінами розміщено на сайті МОН України

(http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/).

Зміни внесено в такі навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів (розміщено на сайті МОН України - http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/1349869153/):

з навчанням молдовською мовою:

5-7 класи – Молдовська мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою (зі змінами) /Укладачі: В.Кьося, Л.Фетеску;

з навчанням польською мовою:

5-7 класи – Польська мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою (зі змінами) /Укладачі: М. Іванова, В. Ільчук, Н.Дуткевич, М.Куц ;

з навчанням російською мовою:

5-7 класи - Російська мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (зі змінами) / Укладачі: Є.Голобородько, Н.Озерова, Г. Михайловська, В.Стативка, Л.Давидюк, К.Бикова, Л. Яновська, Ж.Кошкіна;

Російська мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (зі змінами) / Укладачі: Н.Баландіна, І.Синиця, Т.Фролова, Л.Бойченко;

Російська мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (початок вивчення з 5 класу)(зі змінами) / Укладачі: Л.Курач, В.Корсаков, О.Фідкевич, І.Гудзик.

Звертаємо увагу, що у випадку вивчення російської мови (як предмета) за рахунок варіативної частини, необхідно користуватися навчальними програмами за ред. Н.Баландіної або Л. Курач, скоригувавши їх зміст на відповідну кількість годин, визначену в робочих навчальних планах загальноосвітнього навчального закладу. Скоригована програма має погоджуватися на засіданні методичного об'єднання загальноосвітнього навчального закладу.

з навчанням румунською мовою:

5-7 класи – Румунська мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою (зі змінами)/ Укладачі: О.Остафій, Л.Говорнян, А.Бику, О.Бурла, М.Попа, З.Сланіна;

з навчанням угорською мовою:

5-7 класи – Угорська мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою (зі змінами)/ Укладачі: Є.Браун, Н.Бардош, Х.Зикань, М.Кейс, І.Пердук;

у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням українською мовою

Болгарська мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (зі змінами) /укладачі: Н. Бузіян, Н.Арнаутова, Д.Віолетка, Н.Кара, В.Колесник;

Польська мова для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (зі змінами) (укладачі: Т.Бучацька, О.Войцева;

Словацька мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (зі змінами) /укладачі: Ю.Герцог, С.Пахомова, Б.Сливка, Н.Шабаш.

У загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням українською мовою за бажанням дітей та їх батьків мови національних меншин вивчаються за двома варіантами Типових навчальних планів (додатки 1 та 2), затверджених наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66. За одним передбачено вивчення мов національних меншин як предмета в інваріантній складовій з 1 по 11 клас (по 2 години на тиждень); за другим – з 5 по 11 клас (по 2 години на тиждень). Крім того, мови національних меншин можуть вивчатися за рахунок варіативної складової, починаючи з 1 або 5 класів. В останньому випадку форми вивчення мов (як предмет, спецкурс, факультатив) та кількість годин на її вивчення визначає, враховуючи при цьому побажання учнів та їх батьків, загальноосвітній навчальний заклад.

Інтегровані курси «Література»

Відповідно до наказу МОН України від 08.05.2015р. № 518 змінено назву предмета "Світова література" на "Зарубіжна література". Просимо враховувати це при затвердженні Типових навчальних планів, оформленні шкільної документації, складанні поурочних планів.

З метою розвантаження навчальних програм для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів Міністерством освіти і науки України внесено корективи та зміни в окремих навчальних програмах з інтегрованого курсу «Література», що затверджено наказом МОН України від 29.05.2015 № 585.

У змінених навчальних програмах вилучено окремі теми, тексти або фрагменти текстів творів, що не відповідають віковим особливостям учнів; є важкими, нецікавими для сприйняття або втратили свою актуальність для сучасних школярів.

Навчальні програми з інтегрованого курсу "Література" зі змінами розміщено на сайті МОН України: http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/.

Зміни внесено в такі навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів:

з навчанням молдовською мовою:

у 5-7 класах: Література (молдовська та зарубіжна) для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою (зі змінами) / Укладачі: В.Силантьєва, Л.Фетеску, В. Кьося;

з навчанням польською мовою:

у 5-7 класах: Література (польська та зарубіжна) для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з польською мовою навчання (зі змінами)/ Укладачі: Р.Лебедь, Л.Ліра, Л. Гандз;

з навчанням російською мовою:

у 5-7 класах: Література (російська та зарубіжна) для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (зі змінами)/ Укладачі: О. Ісаєва, Ж.Клименко, О.Корнінко, А.Мельник, В.Храброва, В.Мухін, І.Данилова;

з навчанням румунською мовою:

у 5-7 класах: Література (румунська та зарубіжна) для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою (зі змінами) / Укладачі: О.Остафій, Л.Говорнян, О.Андрухович, Д.Герман, Д.Колесникова, Л.Ротару, Н.Сувейко.

Загальний список підручників та навчально-методичної літератури буде надано окремо.

Іноземні мови

Вивчення іноземних мов у 2015-2016 навчальному році буде здійснюватись за такими навчальними програмами:

«Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов, 1-4 класи», Видавничий дім «Освіта», 2012;

«Програми для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови, Іноземні мови. 5-9 класи», Видавничий дім «Освіта», 2013;

«Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов, 10-11 класи», Київ, 2010;

«Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Іноземні мови. 5-7 класи», Видавничий дім «Освіта», 2013;

«Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Іноземні мови. 8-9 класи», «Перун», 2005;

«Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Друга іноземна мова. 5-11 класи», Видавничий дім «Освіта», 2013.

Навчальні програми не встановлюють порядок (послідовність) вивчення предметної тематики у рамках навчального року, а лише вказують на зміст, вивчення котрого є об'єктом тематичного та семестрового контролю.

Програми з іноземних мов мають наскрізний характер та представлені в єдиній системі, у діяльній термінології з чітко вираженою кореляцією між класами.

У 2015 році в навчальні програми з іноземних мов для учнів 1-9 класів внесено певні зміни.

Зокрема, конкретизовано опис діяльнісного підходу до іншомовної освіти, що включає в зміст вивчення не тільки знання, навички та вміння, а й навчальні стратегії та комунікативні функції з комунікативно-спрямованими завданнями. Важливу роль відіграватиме така змістова категорія як ставлення учнів до предмета і до процесу його вивчення (мотивація). Такий підхід навчить учнів бути відповідальними за знання, яких вони набувають, і розуміти, чому ці знання, важливі для них, забезпечить використання учнями набутих знань у навчальній діяльності.

Перенесено розширену інформацію краєзнавчого характеру про історію рідного краю з 4-го класу до 5-го та 6-го класів, оскільки для цієї вікової категорії навіть рідною мовою ця інформація відома в дуже обмеженому обсязі й важко очікувати, що вона може бути опрацьована іноземною мовою. Окрім того, лексика, потрібна для висвітлення теми, та граматичні структури, серед яких дуже поширені пасивні конструкції, відзначаються підвищеним ступенем складності, що перевищує рівень А1.

У розвантаженій програмі важливе місце посідає демонстрація знань, навичок та вмій у відповідних типових контекстах їх використання через компетенції. Відтак важливими вважаються не тільки процеси **засвоєння** змісту, методів та форм контролю навчального процесу, а й **оцінювання** та **показ** засвоєного, зрозумілого, побаченого, почутого, переглянутого.

Вилучено ряд граматичних структур, які не несуть основного навантаження для відтворення знань. Ряд граматичних структур перенесено до матеріалу інших класів, де вони логічніше поєднані з тематичним розподілом. Також у певних класах обмежено вивчення цілого ряду граматичних явищ через вилучення більш складних форм, перенесення їх до наступних класів.

Програма не обмежує самостійність і творчу ініціативу вчителя, передбачаючи гнучкість у відборі та розподілі навчального матеріалу відповідно до потреб учнів та обраних засобів навчання (навчально-методичні комплекси, підручники, посібники, аудіо, відео матеріали тощо). Докладніше на офіційному веб-сайті МОН України за покликанням: <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1421144886/1428333274/>.

Звертаємо увагу, що рішення про запровадження вивчення другої іноземної мови приймається самостійно навчальними закладами, залежно від умов для такого вивчення, відповідно до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня (наказ МОН України від 29.05.2014 № 664), згідно з якими навчальний заклад отримав право вибору щодо вивчення другої іноземної мови.

Організація літніх мовних таборів

Одним із нестандартних підходів для забезпечення якісного навчання дітей мовам є створення літніх таборів з іноземних мов. Такі табори покликані спонукати школярів практично застосовувати знання з мов, отриманих протягом навчального року. У таборах діти матимуть можливість спілкуватися іноземними мовами та застосовувати їх у різних формах діяльності (в ігрових та концертних програмах, театральних виставах тощо).

Завдання мовного табору – показати дітям інший, відмінний від шкільного, стиль викладання, де наголос робиться на практичній частині й знаннях, які можна застосувати пізніше й у інших сферах.

Підготовку до проведення таких таборів доцільно розпочинати заздалегідь. Усі інформаційні матеріали знаходяться на сайті Міністерства <http://www.mon.gov.ua/activity/litni-movni-tabori/>.

З огляду на те, що стратегічні документи щодо вивчення іноземних мов зорієнтовані на Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, більш детально ознайомитись із основними положеннями цього документу можна на сайтах: <http://www.coe.int>; www.britishcouncil.org.ua; www.goethe.de/kiiev.

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичне фахове видання: журнал «Іноземні мови в школах України».

Історія

У 2015/2016 навчальному році одночасно будуть чинними дві програми для учнів **5 класів**: «Історія України. Вступ до історії» (К.: Перун, 2005) та «Історія України (Вступ до історії)» (К.: Видавничий дім «Освіта», 2013). Відповідно вчителі, які працюватимуть за програмою 2005 р., можуть користуватись підручниками, що вийшли друком у 2010 році. Учителі, які оберуть програму 2013 р., – підручниками, що вийшли друком у 2013 році.

Чинною для учнів **6 класів** є програма «Інтегрований курс («Всесвітня історія. Історія України», (К.: Видавничий дім «Освіта». 2013), а для **учнів 7 класів** - оновлена програма. Учні **8 - 9 класів** навчатимуться за програмою «Історія України. Всесвітня історія. 5–9 класи» (К., Перун, 2005).

Вищеназвані програми розміщені на офіційному web-сайті Міністерства освіти і науки України за таким покликанням:

<http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/%D0%A7%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%B0%20%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%93%D0%A0%D0%90%D0%9C%D0%90%202015%202016.docx>.

Для **10-11 класів** використовуються програми зі змінами, внесеними у 2014 році та розміщеними на сайті Міністерства. Академічний рівень та рівень стандарту: програми «Історія України. 10-11 класи» (52 години на рік, 1,5 години на тиждень); для класів історичного профілю: програми «Історія України. 10-11 класи» (140 годин на рік, 4 години на тиждень).

Для вивчення всесвітньої історії чинними є програми «Всесвітня історія. 10 - 11 класи (рівень стандарту/академічний рівень)». Програма розрахована на 35 годин на рік (1 година на тиждень). Для класів історичного профілю чинною є програма зі всесвітньої історії, що розрахована на 3 тижневі години (105 годин на рік) (К.: Поліграфкнига, 2010).

Програми розміщені на офіційному web-сайті Міністерства освіти і науки України за таким покликанням:

http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/ist_ukr_st%20%D1%80_%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%8C%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%83%2010-11.doc

У новій редакції програми з **історії України для 7 класу** змінено назви розділів. Так розділ I. «Виникнення та становлення Київської Русі» змінено на «Виникнення та становлення Русі-України». Відповідно по тексту термін «Київська Русь» замінено на «Русь-Україна». Також зазнали змін назви і текст II і III розділів.

У програмі зі **всесвітньої історії для 7 класу** збережено основні структурні одиниці програми 2013 року: вступні (2 – повтор і вступ), практичні заняття, узагальнення. Натомість вилучено оглядові уроки. За рахунок змісту скорочено тему «Середньовічне місто»: з двох уроків – до одного, тему «Монгольська навала на Русь. Новгородська боярська республіка. Московська держава. Іван III» з двох уроків – до одного. Теми «Розвиток техніки та повсякденне життя людини у середні віки», «Житло, одяг, сім'я» – об'єднано зі спорідненими темами.

Змінено теми окремих практичних занять: тему «Походи вікінгів та їх завоювання» – на «Наслідки Хрестових походів»; тему «Християнські храми у житті середньовічних європейців» – на «Середньовічні школи та університети. Життя середньовічного студента».

Окремі уроки перенесено в інші теми, зокрема переструктуровано такі уроки: «Франція у XI – XV ст. Філіп IV Красивий. Столітня війна. І Англія в XI – XV ст. Вільгельм I Завойовник. Генріх II Плантагенет. «Велика хартія вольностей». Війна троянд»; «Священна Римська імперія, Італія, Іспанія у Середні віки»; «Китай часів династії Тан. Завоювання Китаю монголами. Династія Мін. Досягнення китайської культури»; «Індія. Касти. Індуїзм. Делійський султанат. Досягнення індійської культури».

У процесі планування уроків під час викладання історії України та всесвітньої історії в 7 класах варто звернути увагу на те, що за чинною програмою у деяких темах подається нова послідовність вивчення навчального матеріалу та застосовується проблемно-тематичний принцип його побудови. Вчителю необхідно надавати учням можливість дізнаватися більше про історичні факти, що визначають епоху, є основними, найсуттєвішими та створюють узагальнену картину минулого, формувати в них розуміння історичної хронології, причинно-наслідкових зв'язків, розуміння руху суспільства та історичного прогресу.

Важливим є використання в навчанні учнів картографічних посібників: атласів, контурних карт, настінних карт. Вони допомагають продемонструвати динаміку історичних подій, встановити зв'язок між географічним середовищем та місцем тієї чи іншої історичної події.

Велику роль відіграє позакласна робота, зокрема пошукова й краєзнавча. Перевагою при вивченні місцевої історії є можливість побачити в реальній, а не у відтвореній формі факти, що її ілюструють. Робота в музеях, проведення дослідницької роботи на місцевому матеріалі допоможе навчити учнів навичкам та методиці ідентифікації залишків минулого, аналізу, тлумаченню та визначенню їх місця у більш широкому історичному контексті.

Правознавство. Громадянська освіта. Філософія

У 2015-2016 навчальному році учні **9-х класів** навчатимуться за програмою «Правознавство. Практичний курс», що розміщена на офіційному web-сайті Міністерства освіти і науки України за таким покликанням:

<http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%20%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%20%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%B0%202015%202016.docx>.

До програми, що була прийнята в 2008 році, внесено зміни. Так, із тем окремих розділів виокремлено питання, що складають відтепер нові теми. Такі питання є важливими для розуміння дев'ятикласниками основ правознавства. Таке переструктурування змісту сприятиме більш ефективному опануванню учнями основ правових знань уможливити застосування вчителем правових ситуацій, опрацювання учнями фрагментів нормативно-правових актів, загального обговорення правових питань тощо. У новій редакції програми пропонуються такі окремі теми:

У розділі 1: Що таке правовідносини. Учасники правовідносин. Підстави виникнення правовідносин (у попередньому варіанті програми це було питаннями теми «Що таке право»).

Юридична відповідальність. Види юридичної відповідальності. Коли і як особа відповідає за правопорушення (у попередньому варіанті програми це було питаннями теми «Що таке правопорушення і юридична відповідальність»).

У розділі 3: Що регулює цивільне право. Як реалізувати й захистити особисті немайнові та майнові права (поява цієї теми викликана необхідністю розуміння учнями предмету правового регулювання цивільного права, адже їм складно засвоювати поняття «право власності» без спираючого на це).

Хто такі спадкодавець і спадкоємець. Що таке заповіт. Як заповісти майно. Як

успадкувати майно (така тема існувала в найпершому варіанті програми, вона викликає зацікавленість учнів і має практичне спрямування).

У розділі 5: Право на підприємницьку діяльність. Як зареєструватися фізичною особою - підприємцем (у попередньому варіанті програми це було питаннями теми «Право на працю в Україні»).

У розділі 6: Які відносини регулює адміністративне право. Що таке адміністративне правопорушення. Види адміністративних стягнень. За які адміністративні проступки відповідають неповнолітні особи (у попередньому варіанті програми це було питаннями теми «Які відносини регулює адміністративне і кримінальне право»).

Години на нові теми виділено за рахунок скорочення та переструктурування навчального матеріалу, вилучення з програми таких тем:

«Що таке конституція. Конституція України – основний закон нашої держави. Повноваження органів законодавчої, виконавчої та судової влади» (передбачалося 2 години) – ця тема детально розглядається в предметі «Правознавство», 10 клас;

«Як укласти і розірвати трудовий договір. Що записується в трудову книжку. Що таке заробітна плата» – ця тема детально розглядається в предметі «Правознавство», 10 клас;

«Коли порушується кримінальна справа. Як проводиться досудове слідство. Як проходить розгляд кримінальних справ у суді. Права та обов'язки учасників кримінального процесу» (передбачалося 2 години) – ця тема є складною для дев'ятикласників, матеріал чинних підручників базується на Кримінально-процесуальному кодексі України, що втратив чинність.

Вилучено також окремі питання, а саме: які середні навчальні заклади існують в Україні; як захистити особисті немайнові та майнові права; влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування; роботодавці та працівники на ринку праці; як знайти роботу; де можуть працювати підлітки; як закон захищає неповнолітніх від експлуатації; наслідки злочину для особи та суспільства; як не стати жертвою злочину.

Відповідно до змісту розвантаженої програми відредаговано й вимоги до навчальних досягнень учнів. В окремих темах зменшено їх обсяг, особливо щодо моделювання учнями правових процесів /процедур чи формулювання особистісно ціннісного ставлення (права колонка програми. Крім того, пропонується додати одну годину на узагальнення (після розділу 3) та проводити уроки узагальнення в формі практичних занять.

Для **10 класів** всіх профілів (окрім правового) на вивчення правознавства відводиться 35 годин на рік (1 год. на тиждень), а для правового профілю – 3 години на тиждень. Чинними є програми, що вийшли друком у 2010 році (К.: Поліграфкнига, 2010).

Суспільно-політичні події в Україні та прискорення курсу на євроінтеграцію в рамках виконання заходів, передбачених Угодою про Асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого, зумовлюють зміни в законодавстві України.

Учителі повинні під час підготовки уроків з тем, що присвячені галузевому регулюванню суспільних відносин, враховувати цілі та напрями модернізації Української держави відповідно до Указу Президента України від 12 січня 2015 р.

№ 5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Постановою Верховної Ради України від 11 грудня 2014 р. № 26-VIII, Угоди про створення Коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України VIII скликання. У перерахованих програмно-цільових документах передбачаються покрокові заходи щодо модернізації правової системи України із визначенням конкретних строків їх виконання. Законодавча діяльність Верховної Ради України безпосередньо пов'язана із закладеними орієнтирами нормотворчих оновлень суспільного життя України.

Відповідно до Указів Президента України № 119/2015 від 03.03.2015 р. та 190/2015 від 31.03.2015 року було утворено Конституційну Комісію з метою напрацювання узгоджених пропозицій щодо змін до Конституції України та затверджено склад Конституційної Комісії.

Важливо акцентувати увагу на проголошений курс децентралізації влади, що передбачає розширення повноважень органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади щодо прийняття індивідуальних рішень за зверненнями громадян та юридичних осіб. Результатом таких заходів має стати оновлення законодавства України про територіальний устрій, місцеве самоврядування, місцеві державні адміністрації, Бюджетний та Податковий кодекси тощо.

За період 2014-2015 навчального року відбулись такі зміни у законодавстві України: прийнято Закони України (у тому числі у новій редакції) «Про вищу освіту» (№ 1556-VII від 01.07.2014 р.), «Про санкції» (№ 1644 VII від 14.08.2014 р.), «Про очищення влади» (№ 1682-VII від 16.09.2014 р.), «Про прокуратуру» (№ 1697-VII від 14.10.2014 р.), «Про Національне антикорупційне бюро України» (№ 1698-VII від 14.10.2014 р.), «Про запобігання корупції» (№ 1700-VII від 14.10.2014 р.), «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (№ 1706-VII від 20.10.2014 р.), «Про пробацію» (№ 160-VIII від 05.02.2015 р.), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (№ 157-VIII від 05.02.2015 р.), «Про забезпечення права на справедливий суд» (№ 192-VIII від 12.02.2015 р.).

Також було внесено зміни до Кримінального кодексу України (щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини; щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини), Кримінального процесуального кодексу України (щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції), Бюджетного кодексу України (щодо реформи міжбюджетних відносин), Податкового кодексу України. Вчителю необхідно відслідковувати зміни в законодавстві України в частині військової служби, мобілізації військовозобов'язаних, а також інших питань, пов'язаних із проведенням антитерористичної операції.

За вчителем залишається право визначати послідовність викладання тих чи інших тем.

В умовах російської агресії украї актуальним є вивчення курсу за вибором "Досліджуючи гуманітарне право", який містить основні положення Міжнародного гуманітарного права. Курс сприяє формуванню в учнів власного ставлення до норм МГП, отриманню ними знань про найбільш поширені способи захисту себе і своїх близьких в неординарних життєвих ситуаціях, пов'язаних з ризиком; розвитку вмінь учнів регулювати власну поведінку в повсякденному житті; вчить визначати межі

порушень МГП, формувати вміння оцінювати ситуації насильства з гуманітарної точки зору; попереджувати ескалацію насильства. Школярі мають розуміти причини появи біженців, складнощі їхнього життя тощо.

У старшій школі чинними залишаються програми «Людина і світ. 11 клас», «Філософія. 10-11 класи», (К.: Поліграфкнига, 2010).

Курси морально-духовного спрямування

Відповідно до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою і вивченням етики чи курсів духовно-морального спрямування (додаток 13 до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03.04.2012 р. № 409 в редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 29.05. 2014 № 664) у 2015-2016 навчальному році в 5-6 класах продовжується вивчення предмета «Етика» або курсів духовно-морального спрямування. Для шкіл, що користуються іншими Типовими планами, ці курси можуть вивчатись за рахунок варіативної складової. Натепер Міністерством рекомендовано декілька програм: «Етика» (Київ, «Перун», 2005), «Християнська етика в українській культурі» (вид –во «Сім кольорів», 2013), «Біблійна історія та християнська етика» (вид –во «АСМІ», Полтава, 2011), «Основи християнської етики» (вид –во «Літера ЛТД», 2011). Викладання основ християнської етики та інших предметів духовно-морального спрямування в загальноосвітніх навчальних закладах відбувається за умови письмової згоди батьків та за наявності підготовленого вчителя.

Для належного підвищення кваліфікації вчителів етики та інших курсів духовно-морального спрямування, обміну досвідом, підвищення якості викладання можуть бути створені районні (міські) методичні об'єднання вчителів, творчі групи, кабінети тощо.

Зміст курсів духовно-морального спрямування не передбачає катехізацію, неприпустимим є також нав'язування учителем дітям власних поглядів у ставленні до тих чи інших Церков, примусу дітей до молитви під час уроків, відвідування церковних служб тощо.

Предмети духовно-морального спрямування слід викладати в тісній співпраці з батьками, давати їм можливість відвідувати уроки і позакласні заходи з предмета.

Географія

У 2015/2016 навчальному році в 6-х та 7-х класах предмет географія вивчатиметься за навчальною програмою, до якої внесено зміни, пов'язані з розвантаженням змістовної частини (наказ МОН України від 29 травня 2015 р. № 585). Розвантажені та доопрацьовані програми розміщено на офіційному веб-сайті МОН України (http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/).

Програма курсу **6-го класу** розрахована на 70 годин (2 години на тиждень), з яких запланований резерв часу становить 6 годин. У процесі вивчення «Загальної географії» у 6 класі в учнів формуються уявлення про Землю як природний комплекс, про особливості оболонки Землі та їх взаємозв'язки. Крім того, початковий курс географії включає відомості про географічні подорожі та дослідження Землі, особливості зображення земної кулі на глобусі й карті, про

кількість і розміщення населення земної кулі, людські раси, положення України та окремих держав на політичній карті світу.

Таким чином, у 6 класі розпочинається формування загальної географічної культури школяра та поступове навчання картографічній мові. Учні основними географічними уявленнями та поняттями, набувають певних умінь у роботі з різними джерелами географічної інформації

У 6 класі пропонується 8 практичних робіт, 4 з яких оцінюються обов'язково, решта – на вибір учителя. Дослідження, які рекомендується виконувати у вигляді створення презентації чи розробки міні-проекту (до його виконання можуть бути залучені й члени родини учня), виконуються за бажанням учителя і учнів.

Курс «Географія материків і океанів» **7 класу** є логічним продовженням курсу географії 6 класу й значною мірою опирається на його матеріал. На вивчення географії материків та океанів передбачено 70 годин (2 години на тиждень), 6 з яких становлять резервний час.

Головною метою вивчення географії у 7 класі є формування географічних знань про природу материків та океанів, їх цілісність і диференціацію, про населення та його життєдіяльність у різних природних умовах. Водночас розширюються знання про географічну оболонку та її компоненти, взаємозв'язки і взаємодію географічних об'єктів, цілісність і неоднорідність географічної оболонки, взаємозв'язок і взаємодію природи і людини. Зміст курсу створює необхідну основу для розуміння учнями ролі географічної оболонки в житті людей і впливу суспільства на природу.

Внаслідок внесених у програму змін у *першому розділі «Закономірності формування природи материків і океанів»* удосконалено структуру тем про загальні географічні закономірності. Мета даного розділу – не тільки встановити зв'язки з попереднім курсом загальної географії, але і розвивати у школярів знання загальноземлезнавчого плану, що слугують основою для засвоєння країнознавчого матеріалу комплексного характеру. Нові знання про будову геосфер Землі та процеси, які відбуваються у них, є фундаментом для створення уявлення про закономірності диференціації географічної оболонки, про прояви цих закономірностей на конкретних територіях, на материках і океанах, у природі окремих країн.

Освітня значущість розділу є у тому, що більшість теоретичних знань (поняття, причинно-наслідкові зв'язки, закономірності, світоглядні ідеї), які складають фундамент курсу і всієї шкільної географії, вводиться при розгляді всіх тем цього розділу. Оволодіння школярами цими узагальнюючими знаннями сприяє розвитку їх мислення.

У *II-IV розділах*, що знайомлять учнів з природою материків, змінена послідовність вивчення тем і розгортання матеріалу в них. У новій редакції запропоновано вивчення материків у такій послідовності: *Розділ II «Материк тропічних широт»* (Тема 1. Африка; Тема 2. Південна Америка; Тема 3. Австралія); *Розділ III. «Полярний материк планети»* (Тема 1. Загальні відомості про Антарктиду); *Розділ IV. «Материк Північної півкулі»* (Тема 1. Північна Америка; Тема 2. Євразія). Основна мета цих розділів дати загальну уяву про особливості природи материків, враховуючи історію їх формування та розвитку, та ввести ряд загальних понять, які необхідні для вивчення окремих материків і океанів. До таких понять відносяться географічне положення материка; кліматичні

пояси і області та відповідні їм кліматограми; внутрішні води; залежність річок від рельєфу та клімату, природні зони тощо. Повторення і закріплення знань про загальні закономірності відбувається більш успішно на прикладі не одного, а декількох материків.

Відповідно змінена кількість і зміст практичних робіт у кожній темі, тому програмний матеріал у поданому розділі можна вивчати і за минулорічними підручниками, при відповідній корекції, вилучаючи під керівництвом вчителя позапрограмну інформацію.

У V розділі **«Океани»** розвантажено понятійний апарат, уточнено та унормовано практичні роботи й географічну номенклатуру. Тому учні під керівництвом вчителя теж зможуть використати змістовну та методичну складову вищезазначених підручників.

Мета вивчення окремих океанів – поглиблення, розширення і конкретизація основного географічного поняття «природний комплекс», а також пізнання особливостей природи кожного океану, господарської діяльності людини і заходів щодо охорони природи океанів. При цьому вдосконалюються вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, проводити порівняння, черпати нові знання з джерел географічної інформації.

Логіка вивчення окремих океанів наближена до послідовності вивчення материків. При розгляді першого океану необхідно скласти план вивчення океану, порівняти його з планом вивчення материка, встановити подібності і відмінності в компонентах аквальних і територіальних природних комплексів. Відомості про діяльність людини в океані доцільно розширювати за рахунок інформації, яку отримуємо із радіо, телевізійних передач, Інтернету, науково-популярної літератури тощо.

У VI розділі **«Вплив людини на природу материків і океанів»** скореговано тематичний зміст програмного матеріалу та тему дослідження. Розділ включає дві теми, кожна з яких вивчається на одному уроці. Даний розділ узагальнює матеріал про великі природні комплекси Землі, а також про їх зміни під дією людини. Учні знайомляться з взаємозв'язками між людиною і природним середовищем не тільки на рівні фактів, але і на базі складних різносторонніх зв'язків. У цьому розділі подано природну класифікацію природних багатств (ресурсів), розкрито їх різнобічне значення.

Мета розділу – дати можливість учням узагальнено представити такі особливості взаємодії природи і людини, як постійно зростаюча залежність людського суспільства від природних умов його існування, збільшення потреб у природних багатствах (особливо паливних), у чистій прісній воді, у нових площах родючих земель, і в той же час посилення взаємодії людини на природу і пов'язане з цим погіршення стану природного середовища, що викликає все більшу тривогу всього людства і кожного з нас.

Важливо в цій темі показати сучасну ситуацію у взаємодії природи і суспільства, познайомити з можливостями нормалізації стану природи. При цьому одночасно узагальнюються знання і про суміжні предмети: біологію, екологію, природознавство. Встановлюються зв'язки і відносини між знаннями, набутими у різний час з різних предметів і тем. Вчителю доцільно розкрити інформацію про міжнародну співпрацю держав з метою збереження природи і розумного використання її багатств.

У програмі 7-го класу передбачено виконання 12 практичних робіт, 4 з яких є обов'язковими для оцінювання. Більшість практичних робіт виконується на основі використання різноманітних тематичних карт атласу та контурних карт. Уміння працювати з різними за змістом картами є одним з найважливіших показників якості підготовки учнів при вивченні географії материків та океанів. Програмою передбачені також різноманітні дослідження, виконання та оцінювання яких здійснюється вибірково – за бажанням учителя та учнів.

Для ефективного процесу навчання необхідною умовою є використання підручника, атласів та географічних карт (стінних, електронних, контурних тощо). Необхідну інформацію для практичних робіт, досліджень, навчальних проектів можна отримати за картографічними, енциклопедичними джерелами та використовуючи Інтернет-ресурси: <https://geografica.net.ua/>; <http://mugachova.blogspot.com/>; <https://sites.google.com/site>; <http://geographer.com.ua/> тощо.

У 2015/2016 навчальному році при вивченні географії у 8-11 класах використовуватимуться інструктивно-методичні рекомендації 2012/2013 навчального року (<http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/metodichni-rekomendatsiji>) та збірники програм, за якими працювали вчителі в минулому навчальному році, а саме:

Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія. Економіка. 6-11. К.: «Перун»; 2005, 2006;

Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія. Економіка. К.: Навчальна книга, 2005;

Збірник навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. Географія України. К.: Вікторія, 2009;

Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 10-11 класи Географія. Економіка. Рівень стандарту. Академічний рівень. Профільний рівень. – Київ, 2010.

Географія. Програми курсів за вибором та факультативів. Ч-І, Ч-ІІ.– Київ, 2010.

У рамках варіативної частини навчальних планів географія вивчається з 5-го по 11-й класи, залежно від специфіки загальноосвітнього навчального закладу. Прикладом варіативних курсів є «Географія рідного краю» (5 клас) та інші курси, використання яких дає змогу наблизитися до реалізації положень Міжнародної хартії географічної освіти.

Краєзнавство забезпечує закріплення наукових географічних понять на основі вивчення своєї місцевості та допомагає наочному вивченню господарської діяльності населення рідного краю. Здобуті знання сприятимуть прищепленню учням любові до рідної землі, створять підґрунтя для того, щоб у подальшому учень орієнтувався на географічну освіту. Навчально-методичне забезпечення географії рідного краю представлено краєзнавчими програмами та посібниками в кожному регіоні країни.

Суттєву допомогу для підвищення свого фахового рівня та у підготовці до уроків з географії вчителям надають періодичні фахові видання: «Географія та економіка в рідній школі», газета «Краєзнавство. Географія. Туризм».

Математика

У 2015/2016 навчальному році 7 класи загальноосвітніх навчальних

закладів продовжать навчання за програмою «Математика. Навчальна програма для учнів 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів» (авт. М. Бурда, Ю. Мальований, Є. Нелін, Д. Номіровський, А. Паньков, Н. Тарасенкова, М. Чемерис, М. Якір), затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України від 29.05.2015 № 585 «Про затвердження змін до навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня» та розміщеною на сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua/ua//activity/education/56/general-secondary-education/educational_programs/1349869088/).

Звертаємо увагу, що до навчальної програми з математики внесено зміни, викликані потребою розвантаження навчального матеріалу. Так, з курсу математики в 5-6 класах вилучено елементи комбінаторики й теорії ймовірностей. Учні не зобов'язані більше набувати умінь розв'язувати найпростіші комбінаторні задачі шляхом розгляду можливих варіантів та на прикладах пояснювати поняття випадкової події та ймовірності появи випадкової події.

Програма для 7 класу зазнала таких змін: із курсу геометрії вилучено задачі на побудову, у зв'язку з цим перерозподілено час між темами. Також спрощено державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів.

За Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОН від 29.05.2014 № 664, на вивчення математики в 7 класі відводиться 4 години на тиждень (2 години алгебри і 2 години геометрії).

В основу побудови змісту й організації процесу навчання математики в 7 класі покладено *компетентнісний підхід*, відповідно до якого кінцевим результатом навчання предмета є сформовані певні компетентності учнів. Їх сутнісний опис подано в програмі в розділі «Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів».

Починаючи з 7 класу, вивчаються два математичних курси: алгебра і геометрія.

Основними завданнями курсу алгебри є формування умінь виконання тотожних перетворень цілих і дробових виразів, розв'язування рівнянь і нерівностей та їх систем, достатніх для вільного їх використання у вивченні математики і суміжних предметів, а також для практичних застосувань математичного знання. Важливе завдання полягає в залученні учнів до використання рівнянь і функцій як засобів математичного моделювання реальних процесів і явищ, розв'язування на цій основі прикладних та інших задач. У процесі вивчення курсу посилюється роль обґрунтувань математичних тверджень, індуктивних і дедуктивних міркувань, формування різноманітних алгоритмів, що має сприяти розвитку логічного мислення і алгоритмічної культури школярів.

Основу курсу становлять перетворення цілих раціональних виразів. Важливо забезпечити формування умінь школярів вільно виконувати основні види перетворень таких виразів, що є передумовою подальшого успішного засвоєння курсу та використання математичного апарату під час вивчення інших шкільних предметів.

Істотного розвитку набуває змістова лінія рівнянь та нерівностей. Відомості про рівняння доповнюються поняттям рівносильних рівнянь. Процес розв'язування рівняння трактується як послідовна заміна даного рівняння рівносильними йому рівняннями. На основі узагальнення відомостей про рівняння, здобутих у попередні роки, вводиться поняття лінійного рівняння з однією змінною. Розглядаються

системи лінійних рівнянь з двома змінними.

Значне місце відводиться застосуванню рівнянь до розв'язування різноманітних задач. Важливе значення надається формуванню умінь застосовувати алгоритм розв'язування задачі за допомогою рівняння.

У 7 класі вводиться одне з фундаментальних математичних понять — поняття функції. Також вводиться поняття лінійної функції та її графіка. Ці відомості використовуються для графічного ілюстрування розв'язування лінійного рівняння з однією змінною, а також системи двох лінійних рівнянь з двома змінними.

Функціональна лінія пронизує весь курс алгебри основної школи і розвивається в тісному зв'язку з тотожними перетвореннями, рівняннями і нерівностями. Властивості функцій, як правило, встановлюються за їх графіками, тобто на основі наочних уявлень, і лише деякі властивості обґрунтовуються аналітично. У міру оволодіння учнями теоретичним матеріалом кількість властивостей, що підлягають вивченню, поступово збільшується. Під час вивчення функцій значна увага має відводиться формуванню умінь будувати й аналізувати графіки функцій, характеризувати за графіками функцій процеси, які вони описують, спроможності розуміти функцію як певну математичну модель реального процесу.

Головна лінія **курсу геометрії** — геометричні фігури та їх властивості. Основними поняттями курсу є *точка, пряма, площина, належати, лежати між*. Перші три поняття — це основні геометричні фігури, а два останніх — основні відношення. Це неозначувані поняття — для них не формулюються означення, але їх зміст розкривається через опис, показ, характеристику. Інші поняття курсу визначаються, а їх властивості встановлюються шляхом доказових міркувань. Учень має усвідомити, що під час доведення теорем можна користуватися означеннями, аксіомами і раніше доведеними теоремами.

Фігури, що вивчаються у 7 класі, — точка, пряма, відрізок, промінь, кут, трикутник, коло, круг. Учень повинен формулювати означення планіметричних фігур та їх елементів, зображати їх на малюнку, класифікувати.

У 7 класі учні ознайомлюються з основами геометричної науки — означеннями, аксіомами, теоремами, основними методами доведення теорем. Поглиблюються і систематизуються відомості про геометричні величини: довжину, градусну міру кута, площу, об'єм.

У навчально-виховному процесі можна використовувати підручники з алгебри та геометрії для 7 класів загальноосвітніх навчальних закладів, що видані в попередні роки і мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки України. При цьому слід зважати на особливості нової програми, оскільки вона відрізняється порядком викладення матеріалу і певними спрощеннями.

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання: «Математика в рідній школі», «Математика», «Математика в школах України».

Інформатика

У 2015/2016 навчальному році учні 7 класів загальноосвітніх навчальних закладів продовжать вивчення інформатики за програмою «Інформатика. Навчальна програма для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів», складеною з розрахунку 1 година на тиждень. Звертаємо увагу, що в програму внесено зміни, затверджені наказом Міністерства від 29.05.2015 № 585 «Про затвердження змін до

навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня». Розвантажену та доопрацьовану програму розміщено на офіційному веб-сайті МОН України: http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/

Таким чином у 7 класі учні загальноосвітніх навчальних закладів будуть вивчати наступні розділи:

Назва розділу	Кількість годин
Електронне листування	4
Моделювання	3
Алгоритми з повторенням і розгалуженням	9
Табличний процесор	8
Розв'язування компетентнісних задач	4
Виконання індивідуальних навчальних проектів, у тому числі з використанням програмних засобів навчального призначення (математика, фізика, хімія, біологія, географія тощо)	4
Резерв	3
Всього	35

Зміни відбулися в програмі для учнів 7 класу в темі «Моделювання»: зменшено обсяг навчального матеріалу теми, а відповідно і кількість годин на її вивчення, зменшено кількість обов'язкових практичних робіт. За рахунок цього збільшено кількість часу на вивчення теми «Алгоритми з повторенням і розгалуженням» та додано ще одну резервну годину.

Рекомендуємо виконання практичної роботи № 2 «Побудова інформаційних моделей» поєднати з повторенням та закріпленням вмінь учнів працювати у графічному або текстовому редакторі, а між темами «Моделювання», «Алгоритми з повторенням та розгалуженням», «Табличний процесор» провести тісний зв'язок, продовживши формування вмінь учнів створювати алгоритмічні, табличні та графічні моделі в обраних вчителем середовищах для виконання алгоритмів та табличних розрахунків.

Інформуємо, що для практичної реалізації теми «Алгоритми з повторенням та розгалуженням» можна використовувати безкоштовні он-лайн сервіси:

он-лайн середовище [code.org](https://studio.code.org) (<https://studio.code.org> – для реалізації завдань цієї теми найбільше підійдуть 3 та 4 курс);
<http://codecombat.com/>, навчання через гру.

Зазначаємо, що вчитель має право корегувати послідовність вивчення тем, визначених у навчальній програмі на свій розсуд.

Новою для учнів та вчителів, які викладають інформатику в 7 класі, буде тема «Розв'язування компетентнісних задач», що є однією з важливих складових роботи

в системі навчання інформатики. Розв'язування компетентнісних задач зазвичай передбачає сім етапів діяльності учнів:

- *визначення*, ідентифікація даних: учень розуміє умову задачі, правильно ідентифікує поняття, деталізує запитання, знаходить у тексті задачі відомості та дані, які задані в явному чи неявному вигляді;
- *пошук* даних: учень формує стратегію розв'язування задачі, планує свою роботу при виконанні завдання, добирає умову пошуку для розв'язування завдання, співставляє результати пошуку із метою, здійснює пошук даних в Інтернеті);
- *управління*: учень структурує потрібні дані для пошуку розв'язку;
- *інтеграція*: учень порівнює і зіставляє відомості із кількох джерел, виключає невідповідні та несуттєві відомості та вчасно зупиняє пошук;
- *оцінка*: учень правильно шукає відомості в базі даних, відбирає ресурси згідно з сформульованими чи запропонованими критеріями;
- *створення*: учень враховує особливості призначення підсумкового документа, добирає середовища опрацювання даних, стисло і логічно викладає узагальнені дані, обґрунтовує свої висновки;
- *передавання* повідомлень: учень у разі потреби архівує дані, адаптує повідомлення для конкретної аудиторії, створює підсумковий документ акуратно та презентабельно.

При проектуванні компетентнісних задач слід врахувати, що в 7 класі опрацювання даних учнями повинно здійснюватися за допомогою однієї технології або в одному середовищі, у 8 класі – двох технологій або у двох середовищах, у 9 класі – кількох технологій або в кількох середовищах.

Учитель самостійно добирає кількість і зміст компетентнісних задач. Оцінювання компетентнісних задач є **обов'язковим** для всіх учнів класу.

Детальніше ознайомитися з теорією проектування компетентнісних задач у інформатиці можна за покликаннями:

http://www.ii.npu.edu.ua/files/Zbirnik_KOSN/13/03.pdf;

<http://ite.kspu.edu/issue-6/p-23-31/full>

Навчальний час, що відводиться на вивчення курсу інформатики, рекомендується розподіляти таким чином:

30 % навчального часу відводиться на засвоєння теоретичних знань,

70 % навчального часу - на формування практичних навичок роботи з сучасною комп'ютерною технікою та ІКТ.

Під час вивчення курсу інформатики в 7 класі обов'язковим є проведення восьми практичних робіт. Тривалість виконання практичних робіт не повинна перевищувати 20 хвилин (санітарні норми щодо тривалості безперервної роботи за комп'ютером учнів цієї вікової категорії).

Під час вивчення теми «Електронне листування» рекомендується використовувати українські поштові сервери, такі як: i.ua, ukr.net, mail.online.ua, meta.ua, ukrpost.net. Особливу увагу при вивченні теми рекомендується приділити етиці електронного листування, правилам безпечного листування.

У зв'язку з активним використанням ресурсів мережі Інтернет у навчально-виховному процесі постає нагальна потреба захисту дітей від інформації, яка несе загрозу їх морально-психічному здоров'ю. Під час проведення уроків і позакласних заходів з використанням мережі Інтернет потрібно не допускати можливості доступу учнів до сайтів, що містять жорстоку і аморальну інформацію.

Рекомендуємо користуватися безкоштовними фільтрами та брандмауерами (з підтвердженням їх належності до комп'ютерних програм вільного використання) або тими, які доступні для навчального закладу та забезпечують відповідний рівень захисту. Знайти інформацію про безпечний Інтернет можна на сайті www.google.com/intl/uk/goodtoknow//.

Наголошуємо, що оцінювання навчальних індивідуальних і групових проектів є обов'язковим для всіх учнів класу. Рекомендуємо звернути увагу на зазначену в пояснювальній записці до навчальної програми з інформатики для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів можливість оцінювання індивідуальних досягнень учнів методом «Портфоліо».

Навчальні заклади, що обрали програму «Інформатика. 5-9 класи загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного циклу» (2012 рік; автори: Г. Громко, Є. Іванов, В. Лапінський, В. Мельник, Ю. Пасіхов, В. Руденко), продовжують у 7 класі навчання за цією програмою.

Для опанування інформатики у школах з поглибленим вивченням предметів математично-природничого циклу базовими є розділи:

Назва розділу	Кількість годин
Інформація та її властивості	2
Службове програмне забезпечення	4
Основи інформаційної безпеки	2
Мережеві технології	4
Опрацювання даних у таблицях	8
Комп'ютерне моделювання	2
Алгоритмізація та програмування	5
Виконання індивідуального проекту	
Резерв	5
Усього	35

Варіативну складову навчального плану в 7 класі можна реалізувати, обравши такі курси за вибором:

- Проектування робототехнічних систем (авт. І. Кіт, О. Кіт);
- Основи програмування (авт. С. Вапнічний, В. Зубик, В. Ребрина);
- Інструменти для веб-дизайну (авт. І. Фоменко);
- «Хмарні сервіси Office 365» (авт. С. Литвинова, Г. Абросімова).

Рекомендуємо популяризувати серед учнів 8-11 класів конкурси, пов'язані з розробкою та підтримкою вільних програм (Google Code-In, Google Summer of Code тощо), якщо це не вимагає фінансових витрат від навчального закладу, вчителя або учня та відбувається в рамках чинних Державних санітарних правил та норм «Влаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режим праці учнів на персональних комп'ютерах».

Інформуємо, що відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 21.05.2015 № 1/11-7136 з грифом «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» схвалено навчальну програму з інформатики для учнів 10-11 класів інформаційно-технологічного профілю загальноосвітніх навчальних закладів (авт. С. Іщеряков).

У процесі проведення уроків з інформатики слід приділяти увагу патріотичному вихованню учнів, розкривати досягнення вітчизняної науки, українських вчених у розробленні обчислювальної техніки і фундаментальних основ кібернетики та інформатики.

Перед початком навчального року вчитель інформатики повинен ознайомитись та використовувати у своїй діяльності Інструктивно-методичні матеріали «Безпечне проведення навчальних занять у кабінетах інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій загальноосвітніх навчальних закладів», що містяться в листі МОН від 17.07.2013 № 1/9-497 «Про використання Інструктивно-методичних матеріалів з питань створення безпечних умов для роботи в кабінетах інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій загальноосвітніх навчальних закладів».

Зазначаємо про неприпустимість зобов'язувати до використання програмного забезпечення для вивчення інформатики, що є платформно залежним або платним для загальноосвітнього навчального закладу, вчителя чи учня. Вчитель має право вибору конкретних програмних засобів. По можливості слід заохочувати використання вільного програмного забезпечення, зокрема офісного пакету "OOo4kids", що містить необхідний мінімум засобів для роботи в школі, а також доступний учням україномовний інтерфейс, офісного пакету LibreOffice та ін.

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання: «Комп'ютер в школі та сім'ї», «Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах», «Інформатика в школі».

Фізика

У 2015-2016 навчальному році в **7 класі** розпочинається вивчення фізики за новою навчальною програмою, затвердженою наказом Міністерства № 664 від 26.06.2012 року з урахуванням змін, затверджених наказом Міністерства № 585 від 29.05.2015 (<http://iitzo.gov.ua/serednya-osvita-navchalni-prohramy/>).

Навчальна програма узгоджена з двоконцентричною структурою загальноосвітньої школи. У 7–9 класах вивчається логічно завершений базовий курс фізики, який закладає основи фізичного знання на явищному (феноменологічному) рівні.

Особливостями нової навчальної програми є:

забезпечення логічної завершеності базового курсу фізики (7-9 кл.) через орієнтацію його змісту на формування в учнів здатності і готовності до застосування фізичних знань у практичних життєвих ситуаціях, підкреслення універсального характеру законів збереження в природі, демонстрацію історичного шляху розвитку фізичної картини світу, ролі фізики як фундаментальної теорії сучасного природознавства, техніки і технологій;

збільшення кількості годин на вивчення базового курсу (наприклад, у 7 класі відводиться 70 навчальних годин, 2 години на тиждень);

посилення компетентнісного підходу у формуванні змісту фізичної освіти на основі компетентнісної спрямованості вимог до рівнів навчальних досягнень учнів. Це в свою чергу зумовлює привнесення у зміст навчання фізики елементів, засвоєння яких орієнтоване на використання методів і форм активного навчання фізики, зокрема навчальних проєктів, що спрямовані на формування предметної та ключової науково-природничої компетентностей учнів. З цією метою в програмі запропоновано орієнтовні теми навчальних проєктів і зазначено кількість навчальних годин, що виділяється на цей вид навчальної діяльності учнів;

вилучення зі змісту освіти другорядних елементів, як правило, інформаційного спрямування і зменшення кількості дидактичних одиниць, засвоєння яких має репродуктивний характер або спрямоване на запам'ятовування;

розширення академічної свободи вчителя шляхом надання йому можливості вносити корективи в планування навчального процесу, перерозподіляти навчальні години між темами, орієнтуючись на особливості побудови авторських методичних систем;

пом'якшення вимог до обов'язковості виконання фронтальних лабораторних робіт, враховуючи наявну матеріально-технічну базу фізичних кабінетів, не знижуючи при цьому вимог до експериментальної підготовки учнів (результати виконання однієї з робіт до кожного розділу повинні бути обов'язково оцінені).

Для 7 класу в таблиці 1 подано кількість годин, мінімальну кількість тематичних та лабораторних робіт, що оцінюються.

Таблиця 1.

Клас	Річна кількість годин	Кількість годин на тиждень	Мінімальна кількість тематичних робіт	Мінімальна кількість лабораторних робіт, що оцінюються
7	70	2	4	4

Перехід від знаннєвої парадигми навчання до навчання, заснованого на компетентностях, не означає протиставлення знань і компетентностей. Компетентність включає в себе знання й уміння, але не як формальну суму, а як інтегровану здатність застосовувати ці знання й уміння не тільки у «типових» навчальних ситуаціях, а й у більш широких життєвих.

Для формування предметної й ключових компетентностей учнів у процесі навчання фізики треба використовувати такі методи і форми організації навчального процесу, завдяки яким забезпечується мотивація навчання, стимулювання пізнавального інтересу, розвиток інтелектуальної й творчої діяльності учнів, формуються прийоми розумової діяльності, навички самооцінки і самоаналізу.

Предметна компетентність як особистісна характеристика учня передбачає реалізацію системи вимог, якими є предметні компетенції:

знати і розуміти основи фізичного тезаурусу (поняття, величини, закони, закономірності, моделі, формули, рівняння) для опису й пояснення основних фізичних властивостей та явищ довкілля, засад сучасного виробництва, техніки і технологій;

уміти застосовувати методи наукового пізнання і мати навички проведення дослідів, вимірювань, опрацьовувати дані (обчислення, побудова графіків), розв'язувати фізичні задачі; використовувати набуті знання в повсякденній практичній діяльності;

виявляти ставлення й оцінювати історичний характер знань з фізики, внесок видатних учених, роль і значення знань для пояснення життєвих ситуацій, застосування досягнень фізики для розвитку інших природничих наук, техніки і технологій, раціонального природокористування та запобігання їх шкідливого впливу на навколишнє природне середовище й організм людини.

Одним із ефективних засобів формування компетентностей є проектна діяльність. Виконання навчальних проектів передбачає інтегровану дослідницьку, творчу діяльність учнів, спрямовану на отримання самостійних результатів, під керівництвом учителя. У процесі вивчення того чи іншого розділу фізики окремі учні або групи учнів упродовж певного часу (наприклад, місяць або семестр) розробляють навчальні проекти. Учитель здійснює управління такою діяльністю і спонукає до пошукової діяльності учнів, допомагає у визначенні мети та завдань навчального проекту, орієнтовних прийомів дослідницької діяльності та пошук інформації для розв'язання окремих навчально-пізнавальних задач. Форму подання проекту учень обирає самостійно, або разом із учителем. Він готує презентацію отриманих результатів і здійснює захист свого навчального проекту. Захист навчальних проектів, обговорення й узагальнення отриманих результатів відбувається на спеціально відведених заняттях. Оцінювання навчальних проектів здійснюється індивідуально, за самостійно виконане учнем завдання. Кількість таких оцінювань може бути довільною.

Розв'язування фізичних задач – ще один дієвий засіб формування предметних і ключових компетентностей учнів з фізики. Треба підкреслити, що в умовах особистісно орієнтованого навчання важливо здійснити відповідний добір фізичних задач, який враховував би пізнавальні можливості й нахили учнів, рівень їхньої готовності до такої діяльності, розвивав би їхні здібності відповідно до освітніх потреб. За вимогами компетентнісного підходу вони повинні бути наближені до реальних умов життєдіяльності людини, спонукати до використання фізичних знань у життєвих ситуаціях, щоб учні розв'язуючи їх, могли добирати факти й знання із різних розділів фізики і суміжних наук для пояснення явища; застосовувати фізичні моделі, дослідницькі стратегії; демонструвати рівень сформованості інтелектуальних умінь (доводити та обґрунтовувати), а також демонструвати готовність застосовувати свої знання в нових ситуаціях; встановлювати зв'язок між окремими знаннями й критично оцінювати ситуацію; виявляти дослідницькі уміння; оцінювати свої дії і рішення тощо.

Упровадження компетентнісного підходу зумовлює переосмислення **технологій контролю й оцінювання навчальних досягнень учнів**. Контрольно-оцінна діяльність учителя, наразі трансформується з контролю й оцінювання предметних знань, умінь і навичок у бік оцінювання компетентностей – готовності і здатності учнів застосовувати здобуті знання і сформовані навички у своїй практичній діяльності.

Матеріали для підготовки уроків і занять висвітлено на сторінках педагогічної методичної преси: у журналах «Фізика та астрономія в рідній школі» (видавництво «Педагогічна преса»), «Фізика в школах України» (видавнича група «Основа»), у

науково-популярних журналах для школярів – «Колосок», «Фізика для допитливих», «Школа юного вченого», «Світ фізики», «Країна знань» тощо.

У нагоді учителям стануть такі інформаційні ресурси:

<http://www.nas.gov.ua>

http://kyivenergo.ua/shco_take_energoefektivnist

<http://7chudes.in.ua/>

<http://www.expocenter.com.ua/>

Хімія

У 2015/2016 навчальному році в 7 класі розпочинається вивчення хімії за новою навчальною програмою, затвердженою наказом Міністерства № 664 від 26.06.2012 року зі змінами, затвердженими наказом Міністерства № 585 від 29.05.2015 (<http://iitzo.gov.ua/serednya-osvita-navchalni-prohramy/>).

Нова програма з хімії для 7 – 9 класів, порівняно з програмою 2005 року, має низку особливостей.

Так, програмою 7 класу не передбачено вивчення теми «Прості речовини метали і неметали», оскільки в старшій школі вивчають хімію елементів, у тому числі Феруму. Натомість вивчатимуться теми «Кисень» і «Вода», що дає змогу ознайомитися з прикладами простої і складної речовини. У цих темах даються уявлення про оксиди й гідроксиди, що створює фактологічне підґрунтя для подальшого вивчення періодичного закону в 8 класі.

Також зазнала змін Традиційна практична робота з добування кисню. Зазвичай у якості вихідної речовини для добування кисню використовували калій перманганат. Даний реактив віднесено до прекурсорів, а відтак його використання в школах заборонене. Тому добування кисню з калій перманганату змінено на добування цього газу каталітичним розкладом гідроген пероксиду, а вивчення його властивостей обмежено лише доведенням його наявності (практична робота № 4 «Добування кисню з гідроген пероксиду, збирання, доведення його наявності»).

Ознайомлення зі структурою періодичної системи перенесено у 8 клас, де вивчається періодичний закон, зв'язок між розміщенням елемента в періодичній системі та його валентністю. Питання про основний і збуджений стан атомів вивчатимуться на прикладі атома Карбону в 9 класі, в темі **«Початкові поняття про органічні сполуки»**.

Структура програми для 8 класу зазнала найбільших змін порівняно з програмою 2005 року. Традиційно спершу вивчали основні класи неорганічних сполук, що слугувало фактологічним підґрунтям для вивчення періодичного закону й будови речовин. За такої послідовності теоретичні знання стають самоціллю для основної школи, оскільки застосовуватимуться вони будуть лише в старшій школі під час вивчення хімії елементів.

Нова структура програми дає змогу розгорнуто вивчати неорганічні сполуки на основі знань про будову речовин і періодичний закон, оскільки зміст курсу 7 класу забезпечує для цього мінімальні знання про оксиди, основи, кислоти. Отже, на початок винесено теоретичний матеріал про періодичний закон, будову атома, хімічний зв'язок, будову речовин і кількість речовини. Така послідовність має сприяти глибшому розумінню й усвідомленому вивченню складу, будови і властивостей неорганічних речовин.

Періодичний закон і періодична система вивчатимуться на прикладі обмеженої кількості хімічних елементів – перших двадцяти. У зв'язку з тим, що явище радіоактивності, стабільні й радіоактивні елементи вивчаються в курсі фізики, визнано недоцільним залишати ці питання в курсі хімії.

Послідовність тем у **9 класі**, порівняно з програмою 2005 року, не змінено: вивчаються розчини, хімічні реакції, найважливіші органічні сполуки. В курсі даються загальні поняття про органічні сполуки, оскільки основна школа має забезпечити базову хімічну підготовку всіх учнів, разом із тими, чиє подальше життя не буде пов'язане з цим предметом і які не вивчатимуть органічні речовини у старшій школі. Органічні сполуки розглядаються в курсі основної школи в обмеженому обсязі, на рівні молекулярного складу, без вивчення явища ізомерії, що дає змогу уникнути складання складних для засвоєння структурних формул сполук. Із змісту програми вилучено питання про нуклеїнові кислоти, які докладно вивчають у курсі біології. Натомість життєво важливими є знання про природні джерела вуглеводнів, склад природного газу, нафти, кам'яного вугілля й основні способи їх переробки.

Розвантаження навчальної програми з хімії для 7-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів здійснено за такими напрямками:

у **8 класі** конкретизовано зміст навчального матеріалу та вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів у розділі «Повторення найважливіших питань курсу хімії 7 класу»; у темі «Основні класи неорганічних сполук» додано матеріал про амфотерні сполуки (включення амфотерних сполук не ускладнює вивчення навчального матеріалу, а більше пов'язує його з попередньо вивченим, оскільки хімічний склад і властивості речовин логічно пов'язуються з розміщенням хімічних елементів у періодичній системі);

у **9 класі** у змісті навчального матеріалу теми «**Початкові поняття про органічні сполуки**» уточнено, що вивчаються тільки перші 10 гомологів метану;

у рубриці «*Домашній експеримент*» зменшено кількість дослідів (у 7 класі з п'яти до трьох, у 9 класі – з чотирьох до двох) та спрощено зміст робіт з огляду на техніку безпеки під час виконання деяких дослідів і необхідні для цього матеріали;

в усіх класах введено нову рубрику «*Навчальні проекти*», у якій наведено орієнтовні теми проектів. Учитель та учні можуть пропонувати власні теми.

Метод проектів, орієнтований на творчу самореалізацію особистості в процесі самостійної роботи учнів під керівництвом учителя, відіграє активну роль у формуванні ключових компетентностей учня, оскільки потребує самостійного здобуття знань, придбання умінь у виконанні практичних дій.

Учень(учениця) має обрати одну з запропонованих тем і виконати протягом навчального року щонайменше один проект самостійно або у групі учнів. Зважаючи на те, що усі теми проектів мають міжпредметний характер, головним стає уміння пов'язати набуті в різних курсах знання і застосувати їх на практиці.

Перед початком проектної роботи, для її ефективно організації, слід пояснити учням алгоритм його виконання: визначити проблему, що буде вивчатися; спроектувати роботу; знайти інформацію; провести дослідження; презентувати роботу; створити портфолію. Форма представлення (презентація) результатів проекту може бути різною: як у друкованому або мультимедійному вигляді, так і у вигляді вистав (вечорів), уроків-конференцій.

Оцінювання навчальних проектів здійснюється індивідуально, за самостійно виконане учнем завдання чи особистий внесок у груповий проект або за повноту розкриття теми дослідження й презентацію індивідуального проекту:

бали низького рівня учень(учениця) отримує у разі подання роботи (або частини роботи) реферативного характеру, без визначення мети й завдань проекту, а також без висновків за його результатами;

бали середнього рівня - за фрагментарну участь у дослідженні, хоча й за умови її вчасного виконання;

бали достатнього рівня - за правильне виконання своєї частини роботи у разі, якщо він не брав участі в підсумковому обговоренні і формулюванні висновків за результатами дослідження;

бали високого рівня - за дослідження з повним розкриттям теми, належним оформленням роботи і презентацією індивідуального проекту або точного, вчасного виконання своєї частини спільного дослідження, визначенні мети і завдань, активній участі в аналізі результатів і формулюванні висновків.

Захисту проектів можна присвятити частину відповідного за змістом уроку або окремих уроків. У такому разі в класному журналі у графі «Зміст уроку» робиться запис: «Представлення результатів навчального(их) проекту(ів)» із зазначенням його(їх) тематики. У випадку виконання навчального проекту на уроці у класному журналі робиться запис «Навчальний проект» із зазначенням його теми.

До прикладу, у 7 класі в темі «Початкові хімічні поняття» одна із передбачених тем навчального проекту — «Речовини і хімічні явища в літературних творах і народній творчості». Для розкриття теми необхідні знання з хімії, літератури (як української, так і зарубіжної), іноземної мови, історії, географії, музичного і образотворчого мистецтва, біології, трудового навчання. Вид діяльності учнів у ході виконання проекту за цією темою залежить від бажання учнів і учителя. Цей навчальний проект може бути, наприклад: творчим — тематичний вечір за змістом фольклорних творів; рольовим — вивчення технології одного з народних промислів і літературних джерел, де цей промисел згадується; дослідницьким — вивчення зміни забарвлення деревини при обробці її розчинами різних хімічних сполук; інформаційним — порівняння творів літератури, музичного образотворчого мистецтва різних народів, де є інформація про речовини і хімічні процеси; практико-орієнтованим — визначення барвників природного походження, що можуть застосовуватися для фарбування тканини, крейди, яєць-крашанок тощо. Який саме проект виконувати – дослідницький, творчий, інформаційний тощо – обирають учні. Представлення результатів таких різнопланових проектів на одну тему можна запланувати на одному уроці або провести у позаурочний час.

Така форми навчання хімії є найбільш ефективною. Її запровадження передбачає організацію пізнавальної діяльності школярів як на уроці так і в позаурочний час. Це вимагає додаткової роботи учителя: інструктажу учнів щодо виконання теоретичної роботи чи хімічних дослідів, організації й поетапного контролю виконання проекту.

Матеріали для підготовки уроків і занять висвітлено на сторінках педагогічної методичної преси: у журналах «Біологія і хімія в рідній школі» (видавництво «Педагогічна преса»), «Хімія. Шкільний світ», «Хімія» (видавнича група «Основа»), у науково-популярних журналах для школярів – «Колосок», «Хімія для допитливих», «Країна знань» тощо.

Біологія

У 2015/2016 навчальному році біологія в загальноосвітніх навчальних закладах вивчатиметься за такими навчальними програмами:

6-7 класи - Програма з біології для 6-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, затверджена наказом Міністерства №664 від 06.06 2012 р. зі змінами, затвердженими наказом Міністерства № 585 від 29.05.2015 № 585 (<http://iitzo.gov.ua/serednya-osvita-navchalni-prohramy/>);

8-9 класи – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Біологія. 7-11 класи. – К.: Ірпінь: Перун, 2005. – 97 с.;

8-9 класи з поглибленим вивченням біології – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням біології // Збірник навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. – К.: Вікторія, 2009. – 102 с.;

10-11 класи – Програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень. – Тернопіль: Мандрівець, 2011. – 128 с.;

Програми факультативів та курсів за вибором з біології та екології, рекомендовані Міністерством для використання у загальноосвітніх навчальних закладах:

7 – 11 класи – Збірник навчальних програм курсів за вибором та факультативів з біології для допрофільної підготовки та профільного навчання. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009, 2014. – 246 с.;

5 – 9 класи - Збірник навчальних програм екологічного напрямку (I частина) для організації допрофільної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Кількість годин, передбачених програмами для вивчення тем або розділів, є орієнтовною і може бути змінена вчителем.

Навчальні програми передбачають проведення шкільних екскурсій. Учитель має право самостійно обирати час їх проведення, використовуючи для цього резервні години або години навчальної практики.

Особливості вивчення біології в 2015/2016 навчальному році пов'язані з тим, що курс «Біологія тварин» вивчатимуть одночасно як учні 7-х так і учні 8-х класів, але за різними навчальними програмами. Учні 8-х класів вивчатимуть біологію тварин за програмою 2005 року, а учні 7-х класів – за новою програмою з біології, яка відрізняється від програми 2005 року структурою і підходами до вивчення біології тварин.

За програмою 2005 року формування системи знань про тваринний світ здійснювалось у процесі вивчення загальних характеристик таксонів: типів, класів, рядів. Значна увага приділялась вивченню класифікації тварин. Такий підхід зумовлював перевантаження навчального матеріалу надмірною деталізацією. **Нова програма зосереджує** увагу на вивченні тільки тих біологічних особливостей тварин, які мають пристосувальне значення до їхнього середовища існування та способу життя і передбачає тільки ознайомлення з поняттям класифікації тварин. Формування системи знань про тваринний світ за *новою програмою* здійснюється «від загального, через конкретне, до загального».

У *вступі* вивчаються ознаки, що властиві всім тваринам і відрізняють їх від інших груп організмів (рослин, грибів, бактерій). Конкретизація знань щодо будови і життєдіяльності тварин здійснюється у процесі вивчення теми «*Різноманітність тварин*», зміст якої передбачає ознайомлення з біологічними особливостями тварин, певних систематичних груп. Групи тварин для вивчення відібрано з урахуванням чуттєвого досвіду дітей цього віку. За новою програмою не вивчаються найпростіші, оскільки одноклітинні організми розглядалися у курсі біології 6 класу. Не вивчаються також ознаки плоских та круглих черв'яків. Натомість змістом програми передбачено вивчення паразитичних безхребетних тварин, що дозволяє ознайомити учнів з особливостями паразитичних черв'яків, комах, кліщів тощо і зосередити їхню увагу на питаннях профілактики паразитарних захворювань людини. Не вивчаються загальні ознаки хордових тварин.

Ознайомлення з тваринами певної групи має розпочинатись з вивчення способу їхнього життя, у зв'язку з чим вивчаються особливості будови та процесів життєдіяльності. Увага зосереджується на ознаках, які відрізняють тварин певної групи від інших. Вивчення цієї теми має бути позбавлено надмірної детальної інформації про внутрішню будову та систематику тварин. Розглядаючи питання різноманітності тварин, необхідно знайомити учнів з тваринами, поширеними в Україні і особливо з місцевими видами. Зробити вивчення цього питання цікавим і наочним допоможуть ресурси Інтернету. До прикладу, Просвітницька інтернет-програма "Молюски", розроблена співробітниками лабораторії малакології Державного природознавчого музею НАН України (<http://www.pip-mollusca.org/>).

У темі «*Процеси життєдіяльності тварин*» поглиблюються знання учнів про процеси життєдіяльності та їх значення для організму, формування яких здійснювалось на уроках природознавства і в курсі біології 6 класу. Розглядаються найбільш загальні закономірності функціонування тваринного організму з акцентом на функціональному значенні органів та фізіологічних систем у забезпеченні основних процесів життєдіяльності. Зміст теми є пропедевтичним і створює підґрунтя для засвоєння курсу біології 8 класу, що важливо, оскільки новою програмою з біології передбачена менша кількість годин на вивчення біології людини (70 годин замість 105 годин за навчальною програмою 2005 року). Практичні роботи даної навчальної теми спрямовані на здійснення учнями порівняльного аналізу будови систем органів тварин різних груп у взаємозв'язку з ускладненням їхніх функцій як результатом адаптації та еволюційного розвитку.

У зміст нової програми з біології для 7 класу включена нова для шкільного курсу біології тварин тема «*Поведінка тварин*», у якій розглядаються біологічні основи поведінки тварин, питання їхньої комунікації, значення поведінки для пристосування тварин до умов існування. Вивчаючи форми поведінки тварин, необхідно звертати увагу на причини такої поведінки, її становлення в процесі індивідуального розвитку, значення для виживання особини, еволюційний розвиток. Змістом теми передбачено виконання практичної роботи з використанням відеоматеріалів. Учитель може обрати одну з двох запропонованих тем роботи: або визначення форм поведінки, або визначення типів угруповань тварин, або поєднати в одній роботі обидві тематики.

У темі «*Організми і середовище існування*» новим для вивчення в курсі зоології є поняття про популяцію. У новій програмі, на відміну від змісту цієї теми в програмі 2005 року, узагальнюються знання учнів отримані на уроках

природознавства про чинники середовища, ланцюги живлення, потік енергії в екосистемах, співіснування організмів в екосистемах.

У процесі вивчення біології тварин важливо продовжувати розвивати пізнавальний інтерес у школярів, пропонуючи самостійну роботу з різними джерелами інформації: науково-популярною літературою, відеоматеріалами, ресурсами Інтернету тощо. Позитивно мотивують навчальну діяльність школярів і методи навчання такі як: фауністичні спостереження, дослідження у природі, виконання елементарних дослідів, розв'язання проблемних завдань, створення міні-проектів.

Упровадження компетентнісного підходу зумовлює використання завдань, виконуючи які, учні зможуть набути умінь самостійного вивчення природи, навчитись застосовувати знання у нетипових ситуаціях, розв'язувати завдання, що пов'язані з власною життєдіяльністю, навчитись формулювати оцінні судження, виявляти ставлення до тваринного світу та живої природи.

Матеріали для підготовки уроків і занять висвітлено на сторінках педагогічної методичної преси: у журналах «Біологія і хімія в рідній школі» (видавництво «Педагогічна преса»), «Біологія. Шкільний світ», «Біологія» (видавнича група «Основа»), у науково-популярних журналах для школярів – «Колосок», «Біологія для допитливих», «Юний натураліст», «Країна знань» тощо.

Основи здоров'я

Вивчення предмета «Основи здоров'я» в 2015/2016 навчальному році здійснюватиметься за такими навчальними програмами:

5-7 класи - Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Основи здоров'я. 5–9 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013;

8-9 класи - Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Основи здоров'я. 5–9 класи. – К.: Ірпінь: Перун, 2005.

На вивчення предмета «Основи здоров'я», відповідно до Типових навчальних планів для загальноосвітніх навчальних закладів, передбачено:

у 5–7 класах – 1 год. на тиждень;

у 8–9 класах – 0,5 год. на тиждень.

Кількість годин на вивчення предмета може бути збільшена за рахунок варіативної складової навчального плану. У такому разі вчитель використовує чинну програму, збільшуючи на власний розсуд кількість годин на вивчення окремих тем програми.

У 2015/2016 навчальному році продовжується впровадження нової навчальної програми з основ здоров'я, за якою тепер навчатимуться учні 5-х – 7-х класів. Особливістю нової програми є включення в її зміст видів діяльності учнів таких як моделювання поведінки, відпрацювання алгоритму дій, створення соціальної реклами, оцінка та самооцінка тощо. Такі види діяльності є обов'язковими елементами уроку, і саме вони забезпечують реалізацію компетентнісного підходу, оскільки інтегрують здатність застосовувати знання й уміння не тільки у «типових» навчальних ситуаціях, а й у більш широких життєвих.

Відповідно до нової навчальної програми результатом навчання має бути розвиток здоров'язбережувальних компетенцій учнів. У зв'язку з цим необхідним у навчальному процесі є використання системи завдань, спрямованої на оволодіння учнями здоров'язбережувальними компетенціями, що передбачають розвиток

життєвих і спеціальних здоров'язбережувальних навичок. Важливою темою 7 класу є профілактика вживання психоактивних речовин та захворювань, що набули соціального значення (туберкульозу, ВІЛ-інфекції/СНІДу).

Сучасні умови життя підвищують вимоги до якості освіти, до вмінь молодих людей гнучко реагувати на зміни і вирішувати проблеми. Програмою передбачено формування в учнів таких навичок як прийняття рішень, розв'язання проблем, творчого та критичного мислення, спілкування, самооцінки та почуття гідності, протистояння негативному психологічному впливові, подолання емоцій та стресу, а також розвиток співчуття і відчуття себе як громадянина. Такі життєві навички, здобуті дітьми на уроках з основ здоров'я, допоможуть їм досягати успіху як у навчанні, так і в житті. Для цього треба скоординувати зусилля школи, сім'ї та громади на формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя, формування культури здоров'я з відповідними ціннісними орієнтаціями.

Добираючи додаткові матеріали до уроків, учителям слід звернути особливу увагу на відповідність їх змісту віковим особливостям, навчальним можливостям та реальним потребам учнів. Лише за цих умов реалізація освітньої траєкторії учнями за схемою «знання» — «уміння» — «ставлення» - «життєві навички» сприятиме формуванню мотивації учнів щодо здорового способу життя.

Постійної уваги учителя заслуговує співпраця з батьками, дорослими членами сім'ї. Слід звернути увагу учнів і батьків на співпрацю при виконанні завдань, спрямованих на моделювання здоров'язбережувальних компетенцій дітей. Програмою 7 класу передбачена участь дорослих у виконанні таких завдань (позначені в чинній програмі *): моделювання способів конструктивного розв'язання конфліктів, складання рейтингу телепередач.

Суттєву допомогу учителям для підвищення фахового рівня та в підготовці до уроків надає портал превентивної освіти (<http://www.autta.org.ua/>). Він містить методичні розробки, що допоможуть провести цікавий урок з основ здоров'я, класну годину, позакласний захід або батьківські збори з профілактичної тематики.

Предмети художньо-естетичного циклу

7 клас

Учні 7-х класів опануватимуть зміст загальної мистецької освіти за програмою «Мистецтво», що включає три блоки: «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво» та інтегрований курс «Мистецтво».

Цілісна структура програми, що передбачає єдиний тематизм за роками навчання (однаковий як для автономного викладання музичного та образотворчого мистецтва, так і для інтегрованого курсу), у 7 класі представлена темою року **«Мистецтво: діалог традицій і новаторства»**. Якщо в попередніх класах основної школи учні засвоювали особливості мови різних видів мистецтва, палітру мистецьких жанрів, то в 7 класі вони мають ознайомитися з новітніми явищами в мистецтві в єдності традицій і новаторства.

Спільна тематика року розподіляється на окремі теми варіативно, адже змістове наповнення конкретизується відповідно до специфіки кожного з блоків програми: предметів «Музичне мистецтво» і «Образотворче мистецтво» чи інтегрованого курсу «Мистецтво».

Особливістю навчальної програми є варіативність художнього наповнення змісту: учитель самостійно може обирати різноманітні твори мистецтва для реалізації завдань програми, розкриття теми уроку та набуття учнями ключових і предметних компетентностей, визначених програмою.

Вивчаючи **музичне мистецтво**, учні 7 класу знайомляться з різними видами аранжувань народної та академічної музики, особливостями відображення етнічних мотивів у класичній і сучасній музиці та особливостями сучасних музичних явищ: джаз, рок, поп, авторська пісня.

Вивчаючи **образотворче мистецтво**, учні 7 класу опановуватимуть своєрідність мистецтва архітектури, зокрема пам'ятками рідного краю, України; видами декоративно-прикладного мистецтва: розписом, вишивкою, писанкарством, витинанкою, народною іграшкою тощо, а також різними видами дизайну - графічного, промислового, ландшафтного, арт-дизайну.

На уроках **інтегрованого курсу «Мистецтво»** учні мають ознайомитися з різними видами аранжування народної та академічної музики, особливостями відображення етнічних мотивів у класичній і сучасній музиці, сучасних музичних явищ - джаз, рок, поп, шансон, авторська пісня та різних видів дизайну; своєрідністю мистецтва архітектури, зокрема на прикладі архітектурних пам'яток України, рідного краю, видів декоративно-прикладного мистецтва.

Фізична культура

Розподіл годин та навчальні програми

Типовими навчальними планами для загальноосвітніх навчальних закладів у 2015/2016 навчальному році на вивчення предмета «Фізична культура» в інваріантній складовій передбачено:

1-4 класи – 3 години на тиждень;

5-9 класи – 3 години на тиждень;

10-11 класи – 2 години на тиждень;

10-11 класи спортивного та військово-спортивного профілів – 5 годин на тиждень.

Години з фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

При складанні календарного планування на навчальний рік слід враховувати місцеві кліматичні умови, матеріальну базу навчального закладу тощо.

У 2015/2016 навчальному році вивчення фізичної культури здійснюватиметься за навчальними програмами, рекомендованими Міністерством освіти і науки України:

1-4 класи – «Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи» (авт. Т. Круцевич, В. Єрмолова та ін., 2011);

5-7 класи – «Фізична культура. 5-9 класи» (авт. Т. Круцевич та ін.);

8-11 класи – «Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-11 класи» (за ред. С. Дятленка, розміщено на сторінці <http://old.mon.gov.ua/ua/often-requested/educational-programs/>);

спеціальна медична група 1-4 класи «Фізична культура для спеціальної медичної групи. 1-4 класи» (авт. В. Майер, 2006);

спеціальна медична група 5-9 класи «Фізична культура для спеціальної медичної групи. 5-9 класи» (авт. В. Майер, В. Деревянко);

спортивний профіль – «Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. Спортивний профіль. 10-11 класи» (авт. В. Єрмолова та ін.).

Організація навчально-виховного процесу

Управління навчально-виховним процесом із фізичної культури та позаурочною фізкультурно-оздоровчою роботою в загальноосвітніх навчальних закладах відбувається відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 02.08.2005 № 458 «Про затвердження Положення про організацію фізичного виховання і масового спорту в дошкільних, загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладах України».

Заняття з фізичної культури і спорту в навчальних закладах проводяться вчителем фізичної культури або особою, яка має спеціальну освіту та кваліфікацію: тренер, керівник гуртка, групи, спортивної секції тощо (далі – фахівець з фізичної культури і спорту).

До занять з фізичної культури і спорту допускаються учні, які пройшли обов'язковий медичний профілактичний огляд відповідно до Положення про медико-педагогічний контроль за фізичним вихованням учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженого спільним наказом Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України від 20.07.2009 № 518/674, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України від 17.08.2009 за № 772/16788, не мають протипоказань щодо стану здоров'я, у яких визначені рівень фізичного розвитку і група для занять фізичною культурою.

На уроках з фізичної культури повинні бути присутніми учні незалежно від рівня фізичного розвитку і групи для занять фізичною культурою, а також тимчасово звільнені від занять.

Допустиме навантаження на уроці для тих учнів, які за станом здоров'я належать до підготовчої та спеціальної груп і відвідують уроки фізичної культури, встановлює вчитель.

Медичне обстеження учнів проводиться щорічно в установленому законодавством порядку. Учні, які не пройшли медичного обстеження, не допускаються до фізичного навантаження на навчальних заняттях.

Поділ класу на групи дівчат і юнаків під час вивчення предмета в 10-11 класах загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128 (додаток 2). За наявності можливостей уроки фізичної культури в 5-9 класах варто проводити для хлопців та дівчат окремо.

При формуванні розкладу навчальних занять на тиждень не рекомендується здвоювати уроки фізичної культури або проводити їх два дні поспіль.

Більшість уроків фізичної культури доцільно проводити на відкритому повітрі за умови, що температура повітря не нижча:

8°C – для учнів 1-2 класів;

8°C - -11°C – для учнів 3-4 класів;

12°C – для учнів 5-7 класів;

-12°C - -15°C – для учнів 8-11 класів.

Планування навчально-виховного процесу

Рівень якості навчально-виховного процесу з фізичної культури в загальноосвітньому навчальному закладі значною мірою залежить від планування. Планування навчального матеріалу з фізичної культури має свої особливості. По-перше, матеріал з фізичної культури, на відміну від інших предметів, викладено не в

порядку послідовного вивчення, а «за школами» або темами (в 1-4 класах) і модулями (в 5-11 класах). По-друге, під час планування варто зважати на такі об'єктивні фактори, як наявність спортивного залу (майданчика), інвентарю та обладнання, погодні умови тощо. Правильно спланувати навчальну роботу з фізичної культури означає передбачити зміст, форми і методи цієї роботи, урахувати вікові, психологічні і статеві особливості розвитку учнів, рівень їхніх фізичних якостей і рухових здібностей, стан здоров'я тощо.

Змістове наповнення предмета «Фізична культура» в 5-11 класах навчальний заклад формує самостійно з варіативних модулів. При цьому обов'язковим є включення засобів теоретичної і загальнофізичної підготовки, передбачених програмою для даного класу до кожного варіативного модуля.

Медико-педагогічний контроль

Медико-педагогічний контроль за фізичним вихованням – невід'ємна частина навчального процесу та медичного обслуговування учнів у загальноосвітньому навчальному закладі, що включає заходи, спрямовані на оптимізацію, безпеку та ефективність фізичної культури. Він **входить до обов'язкових функцій педагогічних працівників навчального закладу** і відбувається відповідно до спільного наказу Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України від 20.07.2009 № 518/674 «Про забезпечення медико-педагогічного контролю за фізичним вихованням учнів».

Орієнтовна кратність проведення спеціалістами
медико-педагогічного спостереження
за уроками фізичної культури

Посада контролюючого	Мінімальна кількість разів			Мета перевірки
	на місяць	протягом семестру	протягом навчального року	
Директор школи *		1	2–3	адміністративне інспектування
Заступник директора з навчально-виховної роботи *		1	2–3	методичне інспектування
Заступник директора з виховної роботи *	1	4	8	оздоровчо-виховна робота
Класні керівники **	1	4	8	відвідування учнями уроків, дисциплінованість, успішність учнів
Медичний персонал **	1	3	6	МПК*** за змістом і методами проведення уроків

				фізичної культури, за відповідністю фізичного навантаження функціональним можливостям учнів
--	--	--	--	---

* Для однієї паралелі класів.

** Для кожного класу.

*** МПК – медико-педагогічний контроль.

Організація занять з учнями підготовчої та спеціальної медичної групами

Розподіл учнів на медичні групи здійснюється відповідно до Інструкції про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури, затвердженої спільним наказом Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України від 20.07.2009 № 518/674. Списки учнів, які належать до підготовчої та спеціальної груп відповідно до Інструкції про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури, затверджуються наказом керівника навчального закладу на поточний рік і доводяться до відома класного керівника, учителя фізичної культури.

Учні, які за станом здоров'я віднесені до підготовчої медичної групи, відвідують обов'язкові уроки фізичної культури. Заняття проводяться за загальною програмою фізичної культури, але з можливою затримкою складання відповідних нормативів. Оцінювання учнів – за теоретико-методичні знання та техніку виконання вправ. Рекомендовані заняття у фізкультурно-оздоровчих групах загальної фізичної підготовки, прогулянки, ігри й спортивні розваги. Участь у змаганнях – за додатковим дозволом лікаря.

Учні, які за результатами медичного огляду тимчасово віднесені до спеціальної медичної групи, відвідують обов'язкові уроки, але виконують корегувальні вправи і вправи для загального фізичного розвитку, які їм не протипоказані. Таким учням можна виставляти поточну оцінку за знання і техніку виконання корегувальних вправ (за сприятливих для учня умов), а наприкінці навчального року виставляється «зараховано».

Окрім того, за наявності умов, для учнів спеціальних медичних груп організуються два додаткові заняття, які за навчальними програмами «Фізична культура для спеціальних медичних груп загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи» (авт. В. Майер) та «Фізична культура для спеціальних медичних груп загальноосвітніх навчальних закладів. 5-9 класи» (авт. В. Майер, В. Деревянко) проводить учитель фізичної культури.

До спеціальної медичної групи відносяться учні зі значними відхиленнями в стані здоров'я, фізичного розвитку і діяльності основних функціональних систем постійного або тимчасового характеру, що потребують суттєвого обмеження фізичного навантаження. У спеціальній медичній групі навчаються учні з показниками в стані здоров'я як стійкого короткотривалого характеру (відмовлення рухомості суглобів після травми, тощо). Тому основною формою організації навчальної діяльності є індивідуальний підхід сумісний з груповим. Це завдання вирішується за рахунок диференціації методики (різні вихідні положення, ступені напруження, амплітуди рухів тощо).

Списки учнів, які за станом здоров'я відносяться до спеціальної медичної групи, затверджуються наказом директора навчального закладу з вказівкою діагнозу захворювання і терміном перебування в ній. Також затверджуються розклад занять групи і прізвище вчителя (керівника групи), який має відповідну фахову підготовку. Група включає **12–15 учнів**. На тиждень проводиться не менше **2-х занять у позакласний час по 45 хвилин**. При несприятливих кліматичних умовах (при температурі нижчій за 10 градусів і вітряній погоді) тривалість уроку скорочується до 35 хвилин, щоб запобігти переохолодженню.

Формування групи здійснюється з урахуванням віку та стану здоров'я. **Можливе об'єднання в групу учнів з різними захворюваннями** тому, що характер пристосування до фізичних навантажень і особливо пристосування серцево-судинної і дихальної систем у багатьох відношеннях схожі.

Можливим є міжшкільне об'єднання учнів у спеціальну медичну групу.

Учні спеціальної медичної групи повинні обов'язково займатися на загальних уроках фізичної культури у відповідному одязі і взутті. Вони беруть участь у **підготовчій та заключній** частинах уроків, закріплюють матеріал вивчений на заняттях у групі, а при стійкому покращенні стану здоров'я виконують елементи рухів основної частини зі значним зниженням фізичних навантажень, без затримки дихання, виключаючи стрибки, психоемоційне навантаження (елементи змагань).

Фізичні вправи прикладного й професійного спрямування не виключаються, але обов'язково виконуються з урахуванням пристосування організму учнів до подібних навантажень. Учні спеціальної медичної групи повинні перебувати під постійним лікарсько-педагогічним та батьківським контролем і бути обізнаними з елементами самоконтролю за станом власного здоров'я.

Навчальні нормативи складають тільки учні основної медичної групи, які на момент прийняття нормативу не скаржаться на погане самопочуття та стан здоров'я.

Безпека життєдіяльності під час занять фізичними вправами

Навчальний предмет «Фізична культура» належить до найбільш травмонебезпечних. Тому вчителям потрібно особливу увагу звернути на безпеку життєдіяльності під час проведення занять.

На кожному уроці з фізичної культури в загальноосвітніх навчальних закладах з учнями обов'язково проводяться відповідні інструктажі (вступний, первинний, позаплановий, цільовий) з безпеки життєдіяльності. Про проведення інструктажу робиться запис у відповідних журналах («Журнал реєстрації інструктажів з безпеки життєдіяльності для учнів» та на сторінці про зміст уроку предмета «Фізична культура» у класному журналі).

Місця для занять з фізичної культури і спорту обладнуються аптечкою (відкриті спортивні майданчики – переносною аптечкою).

Рішення про неможливість проведення занять з фізичної культури і спорту на відкритому повітрі у зв'язку з несприятливими метеорологічними умовами приймають учителі фізичної культури (наказ МОН від 01.06.2010 № 521).

Усі спортивні снаряди, спортивне обладнання та інвентар, що використовуються під час проведення занять з фізичної культури і спорту згідно з чинним переліком типових навчально-наочних посібників та обладнання з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів, що визначається Міністерством освіти і науки України, повинні бути справними і надійно закріпленими.

Металеві конструкції, що прикріплюють обладнання на спортивних майданчиках (волейбольні сітки, баскетбольні щити, гандбольні, футбольні ворота тощо), мають бути жорстко закріплені і не повинні мати пристроїв, небезпечних для гравців.

Виконувати гімнастичні вправи на спортивних снарядах учні повинні лише в присутності вчителя або фахівця з фізичної культури і спорту, а складні елементи і вправи – під наглядом учителя або фахівця з фізичної культури і спорту.

Під час проведення занять на відкритому повітрі в сонячну спекотну погоду учням необхідно мати легкі головні убори.

Заняття з навчання плаванню проводять тренери. Учителі фізичної культури в цьому разі виконують функцію помічника тренера і беруть участь у процесі навчання та організації занять.

Трудове навчання (технології). Креслення Навчальні плани та програми

Типовими навчальними планами для загальноосвітніх навчальних закладів на вивчення трудового навчання у 2015-2016 навчальному році передбачено:

у 5 – 6 класах – 2 год. на тиждень;

у 7 класах – 1 год. на тиждень;

у 8 класах – 2 год. на тиждень;

у 9 класах – 1 год. на тиждень;

у 10 – 11 класах (незалежно від профілю) – 1 год. на тиждень;

у 10 – 11 класах технологічного профілю – 6 год. на тиждень.

Окрім цього, кількість годин на вивчення навчального предмета «Трудове навчання» в усіх класах може збільшуватись за рахунок часу варіативної складової навчальних планів, передбаченої на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації. Також за рахунок варіативної складової можна впроваджувати курси за вибором технологічного спрямування.

У 2015/2016 навчальному році трудове навчання буде вивчатися за такими навчальними програмами:

5 – 7 класи – «Навчальна програма з трудового навчання для загальноосвітніх навчальних закладів. 5 – 9 класи» (авт.: В. Сидоренко та інші), затверджена наказом МОН України від 29.05.2015 № 585;

8 – 9 класи – «Трудове навчання. 5 – 9 класи» (нова редакція) (за загальною редакцією В. Мадзігона);

10 – 11 класи - «Технології. 10-11 класи» (авт.: А. Терещук та інші).

Всі зазначені навчальні програми та програми з креслення розміщено на офіційному веб-сайті МОН України (<http://old.mon.gov.ua/ua/often-requested/educational-programs/>).

Змістове наповнення навчального предмета «Технічна творчість» (для спеціалізованих шкіл з навчанням українською мовою і поглибленим вивченням предметів технічного (інженерного) циклу) може здійснюватися за рахунок курсів за вибором відповідного спрямування.

Особливості вивчення трудового навчання в 7 класі

Починаючи з 2015-2016 навчального року за новою програмою навчатимуться семикласники. Програма містить обов'язкову для вивчення складову та варіативну.

Обов'язкова для вивчення складова обирається школою із запропонованих блоків залежно від умов поділу на групи хлопців і дівчат, кадрового забезпечення та інтересів учнів.

Для 7 класу пропонуються такі блоки:

Блок 1. Технологія виготовлення виробів із деревини.

Блок 2. Технологія виготовлення виробів, в'язаних гачком.

Освоєння варіативних модулів здійснюється на основі проектно-технологічної діяльності. Варіативні модулі обираються залежно від матеріально-технічного та кадрового забезпечення навчального процесу, бажання учнів, регіональних традицій. Навчальною програмою передбачено переліки варіативних модулів, що можуть вивчатися учнями 5-6 класів та 7-9 класів.

Із зазначених переліків для кожного 7 класу належить обрати один варіативний модуль, на освоєння якого відводиться 16 годин навчального часу. Освоєння варіативних модулів відбувається за окремо розробленими програмами до них.

Зміни, внесені до навчальної програми

Розвантаження навчальної програми здійснювалось з позиції того, що для сучасних школярів існує потреба в формуванні відповідного досвіду використання знань й умінь для розв'язання практичних завдань, значимих для них або наближених до життя. З цією метою з програми вилучено термін «процес». Натомість основним поняттям для змісту навчальної програми залишається «технологія» як практична діяльність людини.

Важливим також було усунення матеріалу, що дублюється в програмах інших предметів. Так, у 6-му класі (1-й і 2-й блоки) усунено часткове дублювання біологічних понять про продукти харчування, їх склад. Зміст теми спрощено і розглядається «Технологія збереження поживних речовин у продуктах харчування під час приготування їжі».

Практичні роботи (вироби і проекти)

Результатом діяльності учнів при вивченні кожного блоку обов'язкової для вивчення складової програми має бути виріб, а будь-якого варіативного модуля – проект.

Вся проектна документація (зображення виробу, розрахунок матеріалів, послідовність виготовлення тощо) учнями 5-7 класів виконується в робочих зошитах.

До переліку практичних робіт варто включати такі, що сприяють формуванню національно-патріотичних почуттів учнів. Зокрема, це можуть бути предмети і речі, що у своєму змісті пов'язані з народною культурою українців, а саме: виготовлення декоративно-ужиткових і ремісничих виробів, що були характерними для побуту українців.

Також це можуть бути вироби військово-патріотичного призначення (різноманітні за конструкцією та складністю виготовлення «пічки», «якорі» для пошуку розтяжок, маскувальні сітки, сумки для аптечок, рукавиці, сувеніри з патріотичною символікою тощо).

Рекомендації до проведення занять

Сучасне трудове навчання базується на практичній діяльності учнів. *Кожен урок повинен мати практичну спрямованість.*

Зміст практичних робіт визначається вчителем самостійно залежно від теми

уроку та виду робіт, що виконуватимуться під час уроку. Засвоєння теоретичного матеріалу доцільно проводити під час практичних робіт, не витрачаючи на це окремого навчального часу. Однак не виключається можливість проведення уроків засвоєння нових знань, під час яких учитель може розкрити навчальний матеріал усього модуля або його окремої частини. Такі уроки в навчальному процесі можуть бути поодинокими.

Резерв часу, передбачений програмою, учитель може використати на підсилення окремих складових навчальної програми на свій вибір.

Вчителі також можуть користуватися матеріалами, які висвітлюють питання організації навчальної діяльності з технологій, розміщеними на сторінках періодичних видань та спеціалізованих сайтів:

1. Газета «Трудове навчання» видавництва «Шкільний світ».
2. Журнал «Трудова підготовка в рідній школі» видавництва «Педагогічна преса».
3. Веб-сайт <http://trudove.org.ua/>.
4. Веб-сайт <http://trudpalcv.at.ua/>.

Профільне навчання

Методичні рекомендації щодо вивчення трудового навчання (технологія) в 2012/2013 та 2013/2014 навчальних роках у частині старшої школи є чинними і в 2015-2016 навчальному році.

Змістове наповнення технологічного профілю може складатися з декількох курсів за вибором «Професійні проби». Такі курси освоюються учнями послідовно. Програми таких курсів повинні мати відповідний гриф МОН України.

Вивчення креслення

Важливою складовою технологічної підготовки школярів є знання ними основ графічної грамоти. Вивчення курсу креслення передбачено в 11 класах технологічного напрямку в обсязі 2 год. на тиждень за навчальною програмою «Креслення. 11 клас» для загальноосвітніх навчальних закладів (лист Міністерства освіти і науки України від 19.11. 2013 р. № 1/11-17681) .

У 8-11 класах креслення може вивчатися як курс за вибором за навчальною програмою «Креслення» для загальноосвітніх навчальних закладів (лист Міністерства освіти і науки України від 19.11. 2013 р. № 1/11-17679).

Розпочинається вивчення креслення в 7 класах спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням предметів технічного (інженерного) циклу. Вивчення предмета здійснюється за навчальною програмою «Креслення. 7-8 класи» (лист Міністерства освіти і науки України від 19.11. 2013 №1/11-17674).

Поділ класів на групи

Навчання хлопців і дівчат на уроках трудового навчання відбувається окремо. Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.02 р. № 128, і відбувається за наявності в класі більше 27 учнів для міських шкіл та більше 25 для сільських. Якщо кількість учнів у класі не дає змоги здійснити поділ на групи на гендерній основі, можна скористатись іншими варіантами формування груп: з паралельних чи наступних класів; поділ на групи за рахунок варіативної складової навчального плану.

Захист Вітчизни

Відповідно до Типових навчальних планів для загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки від 27.08.2010 № 834, зі змінами, що внесені наказом Міністерства освіти і науки від 29.05.2014 № 657, на вивчення предмета в 2015/2016 навчальному році передбачено:

у класах з військово-спортивним профільним навчанням – 2 год. на тиждень;

у класах всіх інших напрямів – 1,5 год. на тиждень.

Кількість годин може бути збільшена за рахунок варіативної складової навчального плану.

На виконання наказів Міністерства освіти і науки України від 27.10.2014 № 1232 «Про затвердження плану заходів щодо посилення національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді», від 16.06.2015 № 641 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах» робочою групою з доопрацювання навчальної програми предмета «Захист Вітчизни» розширено зміст окремих розділів та забезпечено практичну спрямованість навчальної програми.

Урок як основна організаційна форма предмета «Захист Вітчизни» починається із шикування, виконання Гімну України, перевірки готовності учнів до уроку і тренування за тематикою уроку протягом 3-5 хв. На заняттях стосунки між учнями та вчителем, а також учнів між собою підтримуються на зразок взаємовідносин між військовослужбовцями Збройних сил України.

Зміст програмового матеріалу в навчальній програмі «Захист Вітчизни», залежно від матеріальної бази навчального закладу та ін., може бути відкореговано на 20 відсотків у межах розділу. Послідовність вивчення тем вчитель може коригувати самостійно.

Вивчення предмета «Захист Вітчизни» юнаками та дівчатами проводиться окремо (відповідно до листа-роз'яснення Міністерства освіти і науки України від 09.10.2002 № 1/9- 444). Навчальний предмет при цьому в обох випадках називається «Захист Вітчизни» з уточненням («Основи медичних знань» для дівчат).

Разом з тим, дівчата, за їх власним бажанням (у разі згоди батьків, опікунів або піклувальників) та відповідно до рішення педагогічної ради навчального закладу, можуть навчатися за програмою для юнаків. Юнаки, які за станом здоров'я або релігійними поглядами звільнені від засвоєння основ військової справи, вивчають предмет за програмою для дівчат «Основи медичних знань».

Юнаки вивчають такі розділи: Збройні сили України на захисті Вітчизни; міжнародне гуманітарне право; тактична підготовка; вогнева підготовка; статут Збройних сил України; стройова підготовка; військова топографія; прикладна фізична підготовка; військово-медична підготовка; основи цивільного захисту.

Дівчата – основи цивільного захисту; міжнародне гуманітарне право про захист цивільного населення; основи медичних знань і допомоги; надання першої медичної допомоги в надзвичайних ситуаціях, хворим та догляд за ними.

Розділ предмета «Основи цивільного захисту» для групи юнаків і для групи дівчат є спільним.

Практичне закріплення теоретичного матеріалу із розділу «Основи цивільного захисту» передбачається під час проведення Дня цивільної оборони (цивільного захисту) в загальноосвітніх навчальних закладах.

З метою практичного закріплення рівня знань, умінь та навичок учнів наприкінці навчального року проводяться навчально-польові заняття (збори), у тому числі з використанням навчально-методичної бази військових частин, відповідних кафедр вищих навчальних закладів, військових комісаріатів, оборонно-спортивних, військово-оздоровчих таборів, базових навчальних закладів, центрів допризовної підготовки тощо. Їх організація і проведення планується керівником навчального закладу відповідно до діючих вимог.

Для більш ефективної організації навчально-польових зборів місцеві органи управління освітою спільно з військовими комісаріатами повинні визначити школи, на базі яких проводитимуться заняття, залучивши до них учнів з інших шкіл, об'єднавши їх у навчальні загони й відділення.

Стрільба зі стрілецької зброї, в тому числі та малокаліберної гвинтівки, проводиться на відповідно обладнаних стрільбищах і в тирах за планами військових комісаріатів на підставі наказів, погоджених з начальником гарнізону (командиром військової частини, начальником вищого навчального закладу), органом управління освітою і керівником навчального закладу.

Керівники навчальних закладів зобов'язані вживати заходів щодо попередження загибелі та травмування учнів, встановлювати необхідні вимоги безпеки під час роботи з озброєнням та військовою технікою, під час здійснення маршу в район занять, проведення занять, стрільб, спеціальних занять і робіт, своєчасно доводити ці вимоги до учнів та досягати їх суворого виконання.

Перед початком занять керівник навчального закладу зобов'язаний особисто впевнитися, що для занять створені безпечні умови, учні засвоїли вимоги безпеки та мають достатні практичні навички щодо їх виконання.

Відповідальність за дотримання учнями вимог безпеки на заняттях несуть викладачі предмета «Захист Вітчизни».

З метою підвищення протимінної безпеки населення та дітей Міністерство освіти і науки рекомендує в загальноосвітніх навчальних закладах спланувати цикл уроків та виховних заходів, присвячених поводженню учнів з вибухонебезпечними предметами, на які учні можуть наразитися (лист Міністерства освіти і науки України від 19.08.2014 № 1/9-419 «Щодо проведення уроків та виховних заходів з питань протимінної безпеки населення та дітей у загальноосвітніх навчальних закладах»).

Зазначені заходи можуть бути проведені для всіх категорій учнів на уроках з предметів «Фізична культура», «Захист Вітчизни» та виховних годинах у загальноосвітніх навчальних закладах. Для проведення уроків рекомендовано використовувати відеоматеріали з питань протимінної безпеки для загального населення та дітей, що розроблені Державною службою з надзвичайних ситуацій, ОБСЄ, ЮНІСЕФ та отримали статус соціальної реклами від Національної Ради з питань телебачення та радіомовлення. З цими матеріалами можна ознайомитись в Інтернеті за посиланнями: <https://www.dropbox.com/s/6tqoszr2xmiz5lj/Mines.mp4>; <https://www.dropbox.com/s/wra85b4hfpdmagn/mns%20720x576%20low%2003.08.14.avi>; <https://www.dropbox.com/s/z8fz2ktrd2f0nm7/mns%20720x405%2003.08.14.mp4>.

Вчителям необхідно надавати організаційно-методичну допомогу та брати участь у проведенні зазначених заходів.

Навчально-методичне забезпечення зазначено в Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційному веб-сайті Міністерства: http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869542/.

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання: загальнодержавний методично-інформаційний журнал «Основи Захисту Вітчизни» та журнал «Оборонний вісник».

Зокрема журнал “Оборонний вісник” – друковане щомісячне видання Центру воєнної політики та політики безпеки (ЦВППБ), що містить широкий спектр інформації військової сфери, яка може використовуватися вчителями і учнями загальноосвітніх навчальних закладів під час підготовки та проведення уроків з предмета “Захист Вітчизни”.

Особливістю видання є поєднання інформаційних, аналітичних матеріалів, новин сектору безпеки і оборони України та за військові структури (формування) провідних країн світу.

Допоміжним матеріалом для вчителів буде тематичний розділ з вичерпною, підготовленою профільними фахівцями інформацією, в обсягах та змістом навчального матеріалу та періодичністю відповідно до річного тематичного плану. Розділ журналу “Мій погляд”, Internet- сторінка сайту ЦВППБ (www.defpol.org.ua) та електронна адреса (e-mail: info@defpol.org.ua) відкрита для налагодження зворотного зв’язку з аудиторією читачів, обговорення з ними проблемних питань та висвітлення досвіду з питань організації військово-патріотичного виховання, а також для надання відповідей, що виникатимуть під час підготовки до проведення та викладання предмета “Захист Вітчизни”.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>.
2. Офіційний веб-сайт Інститут інноваційних технологій і змісту освіти/ [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://iitzo.gov.ua>.
3. Офіційний веб-сайт Національної академії педагогічних наук України / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ipv.org.ua> .
4. Офіційний веб-сайт Міністерства оборони України / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua>.
знань" / [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.ostriv.in.ua.
5. Сайт газети «Народна армія» / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.na.mil.gov.ua/>
6. Сайт журналу «Військо України» / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://viysko.com.ua/>
7. Сайт науково-теоретичного та науково-практичного журналу «Наука і оборона» / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.nio.mil.gov.ua>.
8. Сайт Державної служби з надзвичайних ситуацій України / [Електронний ресурс] – <http://www.mns.gov.ua>.
9. Сайт Товариства сприяння обороні України / [Електронний ресурс] – <http://tsou.org.ua>.

10. Сайт Товариства Червоного Хреста України / [Електронний ресурс] – <http://www.redcross.org.ua>.

11. Сайт методично-інформаційного журналу «Основи захисту Вітчизни» / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://Захист.at.ua>.

Вчитель також може залучати матеріали з інших українських Інтернет-ресурсів.

Директор департаменту

Ю. Г. Кононенко